

HORVÁTH ISTVÁN

Nógrád megye az őszirózsás forradalom idején

I.

A világháború nyomában kibontakozó általános válság nem hagyta érintetlenül Nógrád megyét sem. A lakosság életkörülményeiben alapvető lemondás következett be. Különösen a nagymérvű drágaság érintette a bérből élők gazdasági körülményeit. Az általános helyzetet az 1918. február 16-i balassagyarmati képviselőtestületi jegyzőkönyv így jellemezte: „a drágaság elviselhetetlenné vált. Ugy az élelmiszer, mint a ruházati, valamint a fűtési anyagokban és cikkekben oly magas árak vannak érvényben, hogy az emberi megélhetésre legszükségesebb cikkeket a béke időben megállapított fizetés keretein belül beszerezni egyáltalán nem lehet.”¹

Az élelmiszerárak sokszorosára nőttek a háború előttinek „... az ezelőtt 12 koronás búza 44 korona, a 10 koronás rozs 37 korona, a 12 koronás kukorica 120 korona, a 15 koronás cipő 90 korona, a 12 filléres tej 1,20 K.” volt. A nehéz élelmiszer helyzetet súlyosbította, hogy a spekuláció, a feketepiac keretei határtalanokká váltak. Az élelmiszerekkel, a ruházati cikkekkal végzett zugkereskedés a lakosság minden rétegét érintette.²

A háború következtében az ellátatlan hadiözvegyek és hadiárvaik száma megnövekedett, kikről az előljáróságoknak kellett gondoskodni. Egyes birtokosok kihasználva a háborús konjunktúrát továbbra is haszonleső módon szándékoztak nyereséget szerezni. Az igen nehéz élelmiszer helyzet ellenére a salgótarjáni Luby István földbirtokos fölösleges gabonáját nem a község lakosainak megsegítésére bocsátotta áruba, hanem a Haditermény Rt útján kívánta értékesíteni. Tóth Gyula községi bíró panaszos levelében elmondta, hogy a községben 4441 ellátatlan volt, akik számára havi 7,20 kg fejadag mellett 310 q lisztre, 10 kg-os havi fejadag mellett 444 q búzára lett volna szükség. „Ennek dacára az előljáróság tudomására jutott, hogy Luby István földbirtokos 2 vagon búzát ajánlott fel a Haditermény Rt-nek és azt közeljövőben el akarják szállítani.”³

Egyre növekedett azoknak az élelmiszereknek a száma, amelyeket csak jegyre lehetett kapni. 1918 tavaszán a liszt, cukor után zsírhoz, petróleumhoz, szappanhoz, burgonyához is csak jegy ellenében lehetett hozzájutni.⁴

Nem volt sokkal könnyebb a mezőgazdasági területeken élők helyzete sem. A falvak lakosságát sorozatosan – 1918-ban tavasszal és ősszel – végrehajtott és az egész megyére kiterjedő marha rekvirálás fosztotta meg a legszükségesebb táplálékot nyújtó állataitól.⁵

A létbizonytalanság, a megélhetési gondok fokozódása növelte a lakosság elégedetlenségét, fokozta politikai nyugtalanságát. A nép biztonságos megélhetésre, és ennek feltételeként elsősorban békére vágyott. A béke utáni vágyódást növelte, hogy a háború utolsó szakaszában sem csökkentek a katonai behívások, amelyet egyre többen szabotáltak. Mind kevesebben voltak hajlandók megjelenni a sorozatbizottságok előtt, inkább a biztonságot nyújtó erdők mélyére húzódtak, itt kerestek védelmet. A Börzsöny, Cserhát, a Mátra erdőségei kiváló rejtékhelyet biztosítottak a bujdosók számára. A diósjenői és környező erdőségek megteltek a katonai szolgálat elől menekülő emberekkel. A losonci császári és királyi katonai állomásparancsnokság a szaporodó katonaszökevények kézrekerítésére több napos razziát rendelt el Salgótarján környékén.⁶

A nagy ipari vállalatokban, a bányákban dolgozó munkások embertelen körülmények között éltek és dolgoztak, már a világháborút megelőző időszakban is. Élet- és munkakörülményeik a háború alatt tovább romlottak. Katonai parancsnokok felügyelete alatt dolgoztak, és munkamegtagadás esetén a katonai szolgálat réme fenyegette őket. Politikai szervezkedésüket, ahol csak lehetett megakadályozták. 1917 májusában a salgótarjáni Priska Dezső által vezetett összejövetelt a szolgabíró még betiltotta.⁷ Egy év múlva május 1-jét azonban már a bányászok, a munkások „impozáns ünnep” keretében tették emlékezetessé.⁸

A bányászok 1918 tavaszán megindult szervezeti életének kibontakozása, az ipari üzemek munkásainak megújuló szervezkedése a nehéz helyzetükön való segítség igényéből fakadt, a megoldás módját az orosz hadifogságból hazatért katonák követendő példaként hozták magukkal: „Egyre több és több hadifogoly jött haza Oroszországból, s mindnyájan a bolsevikokról beszéltek. Elmondották, hogy a nép elkergette az urakat, a munkások vezetik a gyárakat, a földet meg szétosztották a parasztok között.”⁹

A bányászok és munkások első jelentős közös akciója a június 21-én megszervezett sztrájk volt, amellyel csatlakoztak a MÁV-gépgyári katonai terrorisztikus eszközök alkalmazása ellen tiltakozó országos mozgalomhoz. A bányászok közül 4271-en vettek részt a munkabeszüntetésben. Az elhúzódozó sztrájknak az erőszakos katonai intézkedések sem tudtak gátat vetni. Bár a vezetőket: Priska Dezsőt, Malomhegyi Dezsőt, Tóth Pált, Kazár Jánost, Honzik Gusztávot, Puskás Ágostont, Kominek Lajost, Kökény Jánost, Deutscher Károlyt, Frics Vilmost, Bujovszky Jánost, Bozó Györgyöt a kassai haditörvényszék elé állították és csak október végén engedték szabadon, a sztrájkot felszámolni csak nehezen sikerült.¹⁰ Augusztusban a 115. népfelkelő bányász munkásszázad 2200 tagja a hiányos élelmiszer ellátás miatt szüntette be a munkát.¹¹

A munkásmozgalmak fejlődését jól jellemezte az acélgyári jelentés: „1918. június 21-iki strike és 1918. október 30-ika közötti viszonyok is igen mozgalmasak voltak, a katonaság a szakszervezeti erős nyomás alatt mindjobban engedett a munkásság állandó követeléseinek, a panasz bizottságok mindjobban jártak, a főbizalmiak mind többet utaztak Budapestre, a kirobbanás érlelődött, amíg végre a harctéri frontok felbomlása után bekövetkezett a teljes bomlás.”¹²

A háborús viszonyok következtében a demokratikus irányzat erősödésével a Tisza István és a mögötte felsorakozott reakció hatalmi monopóliumának megszűnése, a régi rezsim teljes bomlása és bukása járt együtt. Az uralkodó osztályok a törvényhatóságok szintjén sem tudták a forradalmi fejlődést meg-

akadályozni, ezért kényszerültek átadni a vezetést a liberálisabb politikai irányzatot képviselő polgári vezetőknek.

Az országban kialakult válságos helyzetből a kiutat a városok és falvak munkásainak, parasztjainak mozgalma mutatta meg. A mozgalmakban résztvevő tömegek harcának kibontakozásával egy új forradalmi periódus utolsó szakasza kezdődött meg, amelyben a munkásosztály politikai küzdelme és célkitűzése eredményeképp a dolgozó osztályok hatalmának megvalósításáért indult meg a küzdelem.

II.

A nemzeti tanácsok megalakulása és első intézkedése

A budapesti forradalom híre gyorsan terjedt Nógrád megyében. A forradalom hírére követően a falvak szegényei első megmozdulásaik során eddigi nyomoruk vélt vagy valóságos okozói, a kastélyok és uradalmak, a kereskedők és zsiros parasztok ellen fordultak.

November 1-én Pásztón volt jelentős megmozdulás.¹ A nógrádszakáli, a mátranováki, karancsberényi és lapujtői szegények az uradalmak ellen indítottak támadást. Rimócon 50–100 fős fegyveres katona megtámadta a csendőrséget. A dorogháziai a báró Solymosi-féle uradalom élelmiszerkészletét és állatállományát sajátították ki.² Szécsényben üzleteket raboltak ki, Baglyasaljához hasonlóan, amelyben . . . a falu első polgárai, ezeknek feleségei és gyermekei, valamint a legmegbízhatóbbaknak tartott bányászaink és mestereink vesznek részt” – kesergett a bánya vezetője.³

A munkások mozgalmi szervezettségben, tudatosságban már az új szervek kialakulásakor különböztek a falvak lakóinak ösztönös mozgalmától. A forradalom hírének vétele után a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-nél megalakult a munkások üzemi választmánya, amely kezébe vette az élelmiszerek és anyagszerek elosztását. A nehéz időkben hatalmukkal visszaélő lelketlen bányai altiszteket elkergették. Ugyanezt tették a bányaüzemekhez kirendelt katonai parancsnokkal is.⁴

A salgótarjáni acélgárban a munkások önként jelentkeztek fegyveres őrszolgálatra, hogy az anarchiát szitókat megfékezzék. Az acélgári munkások jelentős része – főként a szociáldemokrata párttagok – a salgótarjáni Nemzeti Tanácsban, az üzemi tanácsban dolgoztak a demokratikus követelések megvalósítása érdekében.⁵

A budapesti forradalmi eseményekről szóló hivatalos értesítés október 31-én este érkezett meg a megye székhelyére. A táviratban Nagy Mihály a népkormány megalakulását és a helyi polgári szervek létrehozásának szükségességét olvasta, amelyek nyomán ideiglenes tanácsot hoztak létre, Salgótarjában november 1-én kaptak távirati tájékoztatót a budapesti eseményekről.

A községek vezetői két csatornán informálódtak a forradalmi változásról. Általában a balassagyarmati Nemzeti Tanács távirata jutott el a községi előljáróságokhoz, és ebből értesültek a helyi nemzeti tanácsok megalakulásának szükségességéről.

Több községet mint például Érsekvadkertet, Nőtincset, Bercelt, Bujákat, Rétságot, Szirákot a csendőrsők tájékoztatása tudósított a forradalomról. A csendőr szárnyparancsnokság táviratban hívta fel a községi csendőrsöket

figyelmét az új hatalmi szervek megalakulására. „Folyó évi 20571 számú szárnyparancs folytán a nemzeti tanács a hatalmat átvette, a hazatérő katonákkal szemben semmiféle megtorló intézkedés nem teendő”. Az utasítás nyomán kialakult helyzet a nemzeti tanácsok működéséhez kedvező feltételeket teremtett, és vezetőiknek lehetősége nyílt az első intézkedések megtételére.⁶

Ballassagyarmaton a polgári demokratikus irányító tanácsok megalakulása a kevésbé reakciós községi előljáróság segítségével kezdődött el. A Nemzeti Tanács a november 1-ére szervezett népgyűlés jelöltjeivel, új tagokkal egészült ki, és ebben az összetételben kezdetben a nagyközségre, később a megyére kiterjedő tevékenységet folytatott. A népgyűlésnek a feldíszített, fellobogózt házak adtak ünnepélyes keretet. A községi előljáróság, a munkásság és liberális értelmiség képviselői szóltak a forradalmi változásról, az új feladatokról. A felszólalók által képviselt társadalmi csoportok kaptak helyet a Nemzeti Tanácsban, amely dr. Somló József ügyvéd elnökletével alakult meg november 1-én véglegesen. Tagjai voltak: Áninger László, a később megalakult Károlyi párt helyi vezetője, Halász Lipót, Dr. Holló Dezső a polgári radikális pártszervezet vezetője. Kletzár Lajos, Klein Andor községi képviselők, Kiss Gyula nyomdász, szociáldemokrata párttag, Kreutz Emil a takarékpénztár vezérigazgatója, Molnár János községi főbíró, Róth József, Simon József, Schreiber Miksa, Szegő Lajos, Torma Károly községi képviselők.⁷

A Nemzeti Tanács programjában a korszak politikai célkitűzései fogalmazódtak meg. Így elsősorban a független kormányzati rendszer kialakulását, a választójogi reform megvalósítását, sajtó, gyülekezési és szólásszabadságot, a radikális birtokpolitikát követelte. A megyei politikai vonaltól eltért abban, hogy hangsúlyozottabban jelentek meg a nemzeti függetlenségünkkel kapcsolatos pontok. A Habsburgoktól való elszakadás, amely akkor még formálisan fent állt, hiszen Károlyi Mihály Károly királyra esküdött fel. A perszonálunió kérdését a kormány programjába sem vették fel, hanem kinyilatkoztatták: „Öfelsége nekünk királyunk és nincs kifogásunk az ellen, hogy kívülünk más országoknak is uralkodója legyen.”

Az önálló nemzeti és németellenes külpolitika és a feudális alkotmány megmaradt nyomainak eltörlése feletti örömet, a nemzeti öntudat felébredésének jeleként értékelhetjük, azonban rá kell mutatnunk hiányosságára. A közvetlen, a Nemzeti Tanács előtt álló gyakorlati feladatok ezáltal háttérbe kerültek, annak tömeghatása pedig bizonyára jelentős lett volna.⁸

A nemzeti tanácsban a szociáldemokrata párt képviselete mennyiségileg elenyésző volt a hatalmi szervek újraszervezésének időszakában, amelynek okát a forradalmi mozgalmak nyomán újjáéledt munkáspárt kezdeti gondjaival kell magyaráznunk.

A salgótarjáni és környéki forradalmi események az előzőekben már jelzett demokratikus vonalon fejlődtek tovább. Az 1918. júniusi sztrájk és az állandósult politikai mozgalmak, munkabeszüntetések a bányászok és munkások széles tömegeit mozgósították. A militarizált gazdasági helyzetből legtöbbet szenvedett munkásság szervezeti élete fokozódott, és állandósult kapcsolata a szociáldemokrata párt országos szerveivel. Az országos politikai demonstrációkkal egy időben végrehajtott mozgalmak hatása megsokszorozódott, jelentősége megnövekedett.⁹ A változást sürgető munkásmozgalmak hatására a szociáldemokrata

pártszervezetten belül – a bányában, a gyárakban és a községben – kialakulhatott az a baloldal, amely a forradalom továbbfejlesztésének érdekében rendkívül sokat tett.

Az őszirózsás forradalom híret megelőzően október 30-án hazatértek a júniusi sztrájk alkalmával letartóztatott vezetők. A munkások a bányászok győzelmeként értékelték kiszabadulásukat és nagy felvonulással mint mártírokat fogadták őket.¹⁰ A tiszteletükre rendezett ünnepség fokozta az erősödő forradalmi hangulatot. A lelkesedés és öröm tetőpontján érkezett meg a Magyar Nemzeti Tanács távirata a budapesti forradalomról. A községi képviselőtestület november 1-én ülést tartott – amelyen részt vettek a Kassát megjárta szociáldemokrata képviselők is – és az itt hozott határozat nyomán november 3-án megalakult a Nemzeti Tanács.

A megalakulás előtt Dr. Gádor Ferenc szociáldemokrata képviselő indítványozta, hogy a munkáspárt képviselői kétharmados többségben vegyenek részt a tanács vezetőségében, „mivel a község arányszámának ez felel meg”. A Nemzeti Tanács Dr. Mikovinyi Jenő járásbíró elnökletével kezdte meg munkáját, elnökhelyettes lett dr. Pollatsek Ármin ügyvéd, jegyző Dr. Gádor Ferenc ügyvéd. A munkások képviseleti aránya megközelítette az ötven százalékot. Tagjai lettek: Róth Flóris bányaignazgató, Szóbl Lajos, Jónásch Antal az acélgyár igazgatója, Ursutz József, Ponyi Antal, Mikovinyi Jenő, Pollatsek Ármin, Lukács Izidor, Kuster Lajos, Maczkó János, Bene András, Gurszky István, Drasdik Miklós bányai kőműves, Komét Ferenc, Juhász István bányász, Verbovszki István, Orosz Pál, Fehér Vilmos, Priska Dezső, Malomhegyi Dezső, Tóth Pál acélgyári munkások, Dr. Gádor Ferenc ügyvéd, Kiss István, Oczel János acélgyári kőműves, Ujj István és Jónách Ödön.¹¹ A szociáldemokrata indítványt a tanácsok megalakulásáról szóló rendeletre való hivatkozással Pollatsek Ármin ügyvéd javaslatára elvetették. A munkások érdekei ennek ellenére nem szenvedtek csorbát, mert a munkásképviselők a tanács november 4-i ülésén keresztül vitték, hogy a nemzeti tanács járási felügyeletének kiterjesztését, a községi nemzeti tanácsok szervezését a szociáldemokrata pártra bízták.¹² Nemptiben, Kisterenyén, Kisbárkányban, Nagybárkányban, Sámsonházán, Mátraszöllősen, Kazáron, Vizsláson megalakult nemzeti tanácsok vezetői a bányászok, munkások közül kerültek ki. A szociáldemokrata párttagok szervező tevékenységével függött össze, hogy viszonylag korán – november 5-én – a kisterenyei népgyűlésen, amelyen a beszédet Bozó György és Kominek Lajos salgótarjáni acélgyári munkások mondták, a résztvevők a köztársasági államformát követelték.¹³

A köztársaság melletti szimpátia egyébként több nemzeti tanács megalakulásakor – így Szupatakon és Nemptiben – rendezett népgyűlés jellemzője volt.¹⁴

A forradalmi események hatására Szécsényben november 3-án alakult meg a Nemzeti Tanács, Popovics János kereskedő vezetésével. A szécsényi demokratikus szervek vezetőinek nemcsak a volt járás közigazgatási vezetőinek, hanem a ferences kolostor szerzeteseinek, és különösen a házfőnök Virág Venánc politika; tevékenységével is meg kellett küzdeni. Hatása olyan jelentős volt, hogy a megalakult Nemzeti Tanács a házfőnök kezébe tette le az esküt.¹⁵

A nemzeti tanácsok megalakulásakor a régi közigazgatási apparátus nem gördített akadályt az új rend hatalmi testületeinek kibontakozása elé. A demokratikus szervek nagyrészt a polgári állam létrejöttének szükségletéből adódóan a mérsékeltbb politikai árnyalatú elemek – a döntő helyeken általában az

értelmiség – vezetésével alakultak meg. A régi közigazgatási apparátus vezető-szerepe megcsappant, ha nem is számolták fel tevékenységüket, az irányítás első vonalából hátrább szorultak, eredeti vezető pozíciójukat elég ritka esetben sikerült megőrizniük. Alig fordult elő a községi nemzeti tanácsok megalakulásakor, hogy a régi bírót, – mint Medveshidegkúton – vagy más beosztású régi vezetőt, jegyzőt – mint Somoskőújfaluban – meghagyták pozíciójában.¹⁶

A demokratizálódás folyamata a hatalmi őrségváltás időszakában a községekben akadálytalanul végbement. Az új testületek irányító tevékenységét az esetek nagy többségében a reakciós erők nem akadályozták. A régi vezetőség – legalábbis egyelőre – belenyugodott a változásba. A kivételek közé kellett sorolnunk a pogonyi esetet, ahol a községi bíró és a nemzeti tanács között támadt viszály. Gál Miklós, a pogonyi nemzeti tanács elnöke és Gaál Ignác volt tizedes, a nemzetőrség parancsnoka a következő levelet küldte a Salgótarjáni Nemzeti Tanácshoz. „A fejtelenség jobban mondva a kétfejűség orvoslására, mely községünkben a legnagyobb félreértésekre szolgáltat okot, a legsürgősebb intézkedéseket kérjük. Nemzeti Tanácsunk jegyzőjének útbaigazítása értelmében a vezető szerep és rendelkezési jog a Nemzeti Tanácsot illeti, és nem az Előjáróságot, mit a bíró még a mai napig is gyakorol, s a Nemzeti Tanács határozatát és intézkedését figyelembe nem részesíti, sőt ellene is szegül.”

Somoskőújfaluban a községi jegyző és a demokratikus szerv vezetői között alakult ki nézeteltérés. Mindkét esetben a salgótarjáni Nemzeti Tanács segítségével sikerült az ellentéteket a demokratikus szervek javára felszámolni.¹⁷

Amíg a községekben az új renddel szimpatizálók kaptak vezető beosztást, járási szinten a polgári szervek kialakulása igen nehézkesen haladt. A járási szolgabírók közül csak a lereakciósabbakat távolították el hivatalukból, a kevésbé exponált vezetőket továbbra is meghagyták eredeti pozíciójukban, és a leváltottak helyére új szolgabírókat neveztek ki. Akik arra törekedtek, hogy a községi nemzeti tanácsok irányítását átvegyék. Szecsey, a salgótarjáni járás főszolgabírója el akarta érni, hogy irányító szerepét az új viszonyok között ismerjék el. Erre való igyekezetét szögezte le november 8-án írt levelében. „Az összes közhatalóságok folytatják működésüket az eddigi szolgálati beállítással mellett eddigi feletteseim rendelkezését foganatosítom, az alámrendelt hatósági szerveket a közigazgatás körébe vágó utasításokkal fogom ellátni... Mindezekből kifolyólag a rendeleteket továbbra is tölem fogják kapni...”¹⁸ Nem valósíthatta meg elképzelését, mert a szociáldemokrata pártszervezet baloldalához tartozó vezetők tevékenysége folytán a salgótarjáni járásban volt a legjelentősebb a tanácsok demokratizálása, így a forradalmi időszak változásainak megállítása, nem volt lehetséges.

A demokratizálódási hullám a köztársasági államforma követelésével erősödött, és az egész megyén végigvonult. A balassagyarmati Nemzeti Tanács köztársaság kikiáltását követelő távirata: „... hazafias lelkesedéssel és Magyarország boldogabb jövőjébe vetett szilárd hittel üdvözli a Magyar Nemzeti tanácsnak azt az állásfoglalását, hogy Magyarország jövődő államformája a köztársaság legyen. Egyhangú lelkesedéssel és elhatározottsággal kimondja, hogy jövődő államformául a köztársaságot kívánja és ezen elhatározása mellett a legvégsőig szilárdan kitart.” – az egész megye, a forradalom mögött felsorakozott munkásosztály, a parasztság, az iparosság és a haladó értelmiség egységes véleményét fejezte ki.

A megalakult demokratikus szervek első politikai akciói közé tartozott a vármegyei vezetőréteg legreakciósabb elemeinek: Krudy Ferenc aljegyzőnek, Paczolay Zoltán tiszti főügyésznek, Balás Barna balassagyarmati, Baross Árpád szécsényi, Ivánka László sziráki főszolgabírónak az eltávolítása. Az eltávolítás demokratikus vonásait abban kell látnunk, hogy elsősorban a háború időszakában elkövetett erőszakoskodások miatt kellett hivatali tisztségükről lemondani. A kirívó igazságtalanságot elkövető hivatalnokokkal szemben az eljárás is radikálisabb volt. Tóth Bertalan rimóci jegyző árkon-bokron keresztül menekült el a faluból és a szécsényi ferences rendházban húzódott meg.¹⁹ Hasonlóan járt Harnos Pál berceli jegyző, akinek el kellett menekülnie hivatalából.²⁰

A község haragja és a képviselőtestület állásfoglalása együttesen fordult Kaluzsa Kálmán pásztoi főjegyző ellen, és közös kívánságként fogalmazódott meg, hogy a „... főjegyző állásából véglegesen elmozdítottassék.”²¹

Politikailag nem volt megbízható a somoskőújfalui jegyző, és emiatt a salgótarjáni Fehér Vilmos, Oczel János, Gádor Béla szociáldemokrata tagokból kiküldött vizsgáló bizottság „... a jegyző kicserélését véleményezi.”²²

A tisztulási folyamat során azonban nem sikerült a régi apparátus minden reakciós tagját eltávolítani, többek között hivatalában maradt Pongrácz György vármegyei főjegyző²³, és nem tudták a reakciós Virág Venánc házfőnököt sem eltávolítani a közéletből.²⁴

A karhatalom megalakulása

A polgári demokratikus kormány és annak helyi képviselői megalakulásuktól fogva arra törekedtek, hogy a forradalom során jelentkező népi megmozdulások kibontakozását megakadályozzák, a jogos követelésekért indított mozgalmakat azok teljesítése előtt ígéretekkel, ha ez nem volt lehetséges fegyveres erővel letörjék. A forradalmi események leszerelésében a polgári erőkn kívül a szociáldemokrata párt központi vezetősége is hathatósan közreműködött, és a munkásságot szólította fel a forradalom befejezése előtt a „rend” helyreállítására. A társadalmi és politikai viszonyok megszilárdításában igen nagy szerepet kapott az új hatalmi szervek által megalakított karhatalom. A tanácsok alapvető feladatuknak tekintették a különböző elnevezés, – nemzetőrség, polgárőrség – alatt tevékenykedő rendőri erők megszervezését.

A balassagyarmati Nemzeti Tanács „... legfőbb hivatásának tekintette a közrend fenntartását”, és lehető leggyorsabban szervezte meg Vlaszaty Béla csendőrszázados vezetésével a nemzetőrséget, és november 7-én az őrséget teljesítő katonákon kívül mintegy 120 fegyveres nemzetőr állott a Nemzeti Tanács rendelkezésére.” Tervük szerint a községben állomásozó katonaságon kívül 300 fős nemzetőrséget kívántak fenntartani. A rendőri tevékenység állandóságára és a szervezés folytatására a tanácson belül külön bizottságot hívtak életre. A nemzetőrség fegyveres erőinek működésével nemcsak a megyeszékhely polgári demokratikus átalakulás mellett álló polgársága, hanem a volt képviselőtestület is elégedett volt. Jegyzőkönyvbe rögzítették, hogy „... működésének áldásos gyümölcse volt a rendnek a megteremtése s a személy- és vagyonbiztonság megóvása. Neki köszönhetjük, hogy a félreértés és a bosszú által felkorbácsolt áradat pusztító hullámainál városunk mentes maradt. Ezzel a működésével örök elismerésre kötelezte, nevét a múlandóságot nem ismerő ércbetűkkel írta

fel városunk történetében." A viszonylag nagy számú karhatalmi erőt nemcsak a „helyi renitenskedők” megfékezésére használták fel, hanem a környező és távolabbi falvak vezetőinek is segítettek a „közrendet helyreállítani”. A Nógrád-vármege tudósítása a nemzetőrség és katonaság tevékenységét a következőképp mutatta be: „Szirákon, Ecsegen, Szentiványon, Bujákon, Érsekvadkerten, ahonnan karhatalmat kértek a „teljes rend helyreállott.” A karhatalom kellő időben megjelent. A fenti községeken kívül Ipolyságon, Cserhátsurányban, Kiskéren, Nógrádmarcalban vetették be a balassagyarmati karhatalmi erőket.

Salgótarjánban – a Nemzeti Tanács égisze alatt – a frontról hazatért katonákból, a munkásokból és polgárokból, a csendőrség és pénzügyőrség alakulataiból szervezték meg a 200 fős polgárőrséget. Az irányításukra öt tagú rendőri bizottságot jelöltek ki, amelynek vezetője Reményi főhadnagy volt. A polgárőrség közvetlen segítője a katonatanács volt. A nemzetőrségek a községekben a nemzeti tanácsokkal egyidőben, ugyanazon a gyűlésen alakultak meg, és a tanácsok fennhatóságai alatt tevékenykedtek. Általában a frontokról hazatért katonák, mint pl. Karancskesziben, Bercelen, vagy olyan személyek, akik már katonai szolgálatot teljesítettek, mint Karancskesziben, Kállón, vagy az ott állomásozó reguláris katonaság – mint Pásztón, Szécsényben – segítségével hozták létre a szervezetet.

Feladatukat a következőkben körvonalazták „... az elkövetett bűncselekmények, vagy ezek kísérlete esetében tartoznak azonnal a nyomozást levezetni, esetleges letartóztatásokat a bűnjelek biztosítását, a tanács előzetes jóváhagyásának kikérése nélkül sürgősen foganatosítani. Sajját és mások személyének vagy vagyonának jogos védelme esetében a fegyverhasználatra feljogosítja.”

A fegyveres testületben nagy számban vettek részt bányászok és munkások. Az utóbbiak felfegyverzése a vezetőséget agodalommal töltötte el, ezért november 6-án határozatot hozott a nemzeti tanács, amelynek alapján a bányászokat, munkásokat termelési okokra való hivatkozással nemcsak Salgótarjánban, hanem az iparmedence egész területén, kiszorították a karhatalmi szervekből.

A nemzetőrökkel való bánásmód igen sok gondot jelentett a salgótarjáni tanácsnak, mivel politikailag aktív és jelentős létszámú katonaság állomásozott a községben.

Több variációt dolgoztak ki ártalmatlanná tételükre. November 13-án a nemzetőrség parancsnokságát Bacsó József főhadnagy vette át, az őrséget átszervezték. Az átszervezés során a nemzeti tanács vezetői utasítják Bacsó főhadnagyot, „hogy a nemzetőrség leszerelésénél kettőzött figyelemmel ellenőrizze a fegyverek és muníció pontos beszolgáltatását.”

A fegyverek és hadimuníció „aggasztó” kezelése miatt az átszervezés nem hozta meg a tanács által kívánt nyugalmat, és polgárőrség néven újjászervezték. Mivel ez az akció is sikertelen maradt, november 19-én véglegesen feloszlatták a fegyveres testületet, „... az élet és vagyonbiztonság megvédése szempontjából a fősolgabíró javaslatára a helybeli 16 főből álló csendőrséget” bízták meg a „rend” megőrzésével és biztosításával.²⁵

A karhatalmi szervezetek kialakításában problémát jelentett a fegyveres szolgálattól megcsömörlött katonaság fegyelmezetlensége, mert a katonák között „az önkényeskedések, anarchikus cselekedetek mindennaposak voltak.” Fegyvereikre azonban szükség volt, mert segítségükkel meg tudták akadályozni a további tömegmozgalmakat.

Nógrád megye közellátási viszonyai 1918 őszén

Az általános politikai megmozdulások oka gyakran a leromlott szociális viszonyokban rejtőzött. A polgári demokratikus szervezetek nemcsak gazdasági megfontolásból, hanem a politikai akciók csökkentése miatt kellett a szociális gondokon segíteni, ha másképp nem volt lehetséges a készletek jobb, szervezettebb felhasználásával és elosztás szabályozásával.

Az élelmiszer, a ruha, a tüzelő szükséglet biztosítására a nemzeti tanácsok kebelén belül alakultak meg, és kezdték meg tevékenységüket a szociális ügyeket intéző szervek, közöttük elsődleges helyet kaptak a közélelmezési bizottságok. A bizottságok munkájának eredményétől függött, hogy az élelmiszer-ellátás okozta elégedetlenséget miként tudják a megfelelő keretek között felszámolni. Tevékenységük sok helyen nem volt kielégítő. Vezetői gyakran a régi rezsim uralkodó, irányító elemeiből kerültek ki, akik az élelmiszer spekuláció, a fekete piac felszámolására nem törekedtek. Pásztón a november 5-én megalakult bizottság gróf Almásy Kálmán vezetésével az élelmezési gondokat nem tudta felszámolni.²⁶

A salgótarjáni nemzeti tanács határozatot hozott, hogy „12 tagból álló közélelmezési bizottságot állít fel, amelynek két tagját a szociáldemokrata párt, 5 tagját pedig a polgárság fogja megválasztani.” A szociáldemokraták közül többek között Tóth Pál, Malomhegyi Dezső, Oczel János vett részt a bizottságban.

A polgárság, a község vezetőiből, a szociáldemokrata munkások és a bányamunkások szakszervezetének képviselőiből megalakult bizottság radikális eszközöket alkalmazott. Tóth Pál és Oczel János vezetésével a salgótarjáni munkások egy csoportja a ceredi uradalom 170 holdon kintlévő burgonyatermését betakarította.²⁷ Luby István földbirtokos birtokán burgonya rekvirálást hajtottak végre, amelynek során 300 q-át a Hirsch és Frank gyár munkásainak adtak át.²⁸

Nem volt biztosítva a község gabonaszükséglete, így a száz holdon felüli birtokokon végzett rekvirálással szerezték be a szükséges 23 vagon gabonát.²⁹

Az élelmiszerelosztás gondja politikai válságot okozott Kisterenyén. Ugy látzott, hogy az igazságos elosztást a községi nemzeti tanács nem tudja megoldani, és az elégedetlenkedők, – akik a báró Solymosi birtokról származó 70 mázsa gabona elosztását nem tartották igazságosnak – lemondásra kényszerítik. Az erélytelenül intézkedő vezetők segítségére sietett a salgótarjáni tanács, és békítőleg lépett közbe. Felszámolta az elégedetlenkedő lakosság és a tanács vezetői között jelentkező ellentétet. Az eredményt rögzítő jegyzőkönyvi bejegyzés szerint „A kisterenyei Nemzeti Tanács újabb tanácsstagok bevonásával tovább működik, és bírja a község bizalmát.”³⁰

Az élelmiszer szükségletek beszerzésére a szociáldemokraták hatására radikális intézkedések születtek a balassagyarmati Nemzeti Tanácsban. Különösen fontos intézkedés volt a zsrhiány leküzdésére a jászteleki uradalomban végrehajtott sertésrekvirálás.³¹

A további mozgalmak és a munkanélküliség felszámolásának szempontjából fontos volt az a tanácsi intézkedés, amelynek nyomán a bánya és az acélgyár igazgatója vállalták a gyárból bevonult és visszaérkezett katonák munkabéállítást. Róth Flóris bányaigazgató a munkabérek javítását is felajánlotta, amelynek realizálására külön bizottságot neveztek ki.³²

Nehéz helyzetben voltak a hadiszolgálatra bevonultak családtagjai. Bár rendelkezést adtak ki segélyek folyósítására, azonban a gyakorlat azt bizonyította, hogy igen lassan tudták a rendelkezést végrehajtani, sok esetben a közigazgatási apparátusok nehézkessége, lassúsága miatt.

Balassagyarmaton a főjegyző irányításával az ősszel megindult szervezés 1919 februárjáig tartott. Ekkor alakultak „a véleményező bizottságok”. Bürokratikus „alapossggal” szabályzat tervezetet készítettek a segély kifizetésére alakult bizottságok számára, hogy működésük „fedhetetlen” legyen. Elsőnek a községi tisztviselők, később a vöröskereszt adományait a hadigondozottak kapták meg.³³

A Salgótarjáni Nemzeti Tanácsban a „hadiözvegyek és árvák, és általában a szűkölködők” megsegítésére a baloldali szociáldemokraták hatásos javaslatát elfogadták, és megvalósították. A község vagyonos polgárainak – akik vagyónuk jelentős részét „a háborús gazdasági viszonyok következtében” gyarapították – pótdót vetettek ki, és ennek lebonyolítására két szociáldemokrata tagból és két polgári képviselőből álló bizottságot küldtek ki.³⁴

Az elmondottakból látható, hogy a polgári demokratikus szervek nem tudták a gazdasági élet területén sem konszolidálási elképzelésüket teljes mértékben megvalósítani. Az élelmezési helyzet javításában a baloldali szociáldemokraták által végrehajtott intézkedések mutatták a kiutat.

Az új hatalmi szervek polgári orientációjú vezetői az ellátatlan tömeg elégedetlenségének felszámolására nem hoztak megvalósítható intézkedéseket. A forradalom első hónapjában sem. A lakosság várta a megoldást, és annak elhúzódása miatt nyugtalanága erősödött. A tél közeledtével tovább romló közellátási viszonyok következtében a falvak, városok népe mozgalmával egyöntetűen követelte a számára nehéz helyzet felszámolását.

JEGYZETEK

1. Balassagyarmat város 1918. február 16-án tartott közgyűlésének jegyzőkönyve Nml.
2. König Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332–1932. Vác, 1931. 298–299. p.
3. Salgótarján nagyközség iratai 1918. 648–11. 1000. Nml.
4. Salgótarján nk. 1918. évi közgy. jgyzk. 1918. I–XII. Nml.
5. Salgótarján nk. iratai 1918. 11. 105–12. 674 Nml. 648–11. 100. Nml.
6. Uo.
7. Kun András: A Tanácsköztársaság előzményei a salgótarjáni iparmedencében. (Kéziratok szakdolgozat) 1968. 10. p.
8. Pl. Arch. VSz. 1917/16.
9. Hősi harcok emlékei. Bp. 1955. Szerk. Lányi Ernőné. Pusztai Ernő: A mizserfai zászló. 72 p. Belitzky János: Schmidt bányaigazgató levelei. 1918–1920. Salgotarján 1964. 31–33 p. MMTVD. 5. köt. Bp. 1956. 174–175. p.
10. Nagy idők tanúi emlékeznek (1918–1919). Összeáll.: Lányi Ernőné. Budapest, 1958. 108–109. l.
11. Pl Arch. Salgótarjáni Kőszénbánya Rt iratai 657. fond.
12. TAGYOB anyag II/28. 2. p. MMTVD 5. kt. 1956. 233–234 p.
13. TAGYOB anyag II/28.

II.

1. Pásztó képviselőtestületi jegyzőkönyve 1915–1919. Nógrád megyei Levéltár.
2. Pl. Arch. TK. Táviratok. Nógrád megye 606 f.
3. Belitzky János: Schmidt bányaigazgató levelei 1918–1920. Salgótarján 1964. 46. p.
4. Belitzky i. m. 40–45 p. ill. Pl. Arch. Salgótarjáni Köszénbánya Rt. iratai 657. fond. 6. csop.
5. Adatok a Salgótarjáni Acélgvár történetéhez a forradalom és a balsevizmus alatt. 1920. Pl. Arch. TAGYOB anyag II/28. 3. p.
6. Pl. Arch. TK. Táviratok Nógrád megye 606 f.
7. Nógrádvármegye 1918. I. évf. 46. sz. 2 p.
8. Nógrádi Hírlap 1918. november 3.
9. Adatok TAGYOB anyag II/28. p.
10. Uo.
11. Nemzeti Tanács alakuló jegyzk. Munkásmozgalmi Múzeum (MM) Salgótarján mikrofilm 1.
12. NT jegyzk. Starján mikrofilm 7.
13. Uo. mikrofilm 17.
14. Uo. mikrofilm 19. és 29.
15. Könyg Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332–1932. Vác 1931. 300–301 p.
16. NT. jegyzk. MM. Starján mikrofilm 37.
17. Uo.
18. Salgótarján Nagyközség iratai 1918. 11. 105.–12. 674. sz. a. Nml.
19. Könyg im. 301. p.
20. Pl. Arch. T.K. Táviratok Nógrád m. 606. f.
21. Pásztó képv. test. jgyzk. 1915–1919. Nml.
22. NT. jegyzőkönyv MM. Starján mikrofilm 40.
23. Nógrádvármegye 1918. november 7. 3. p.
24. Könyg 301. p.
25. NT. jgyzk. MM. St. mikrofilm 13., 35., 38–41. Starján nk. iratai 1918 Nml. Pl. anyag.
26. Pásztó képv. test. jgyzk. 1915–1919. Nml.
27. Starján nk. iratai 1918. Nml. Pl. anyag.
28. Salgótarjáni Nemzeti Tanács összes iratai 1918. Nml. Pl. anyag. Salgótarján nk. iratai 1918. Nml. Pl. anyag.
30. Nt. jgyzk. MM Starján mikrofilm 42.
31. Nógrádvármegye 1919 január 15.
32. Uo.
33. Bgyarmat Közgy. jgyzk. 1919. február 16. Nml.
34. Nt. jgyzk. MM. St. mikrofilm 8.

A KMP megalakulása Salgótarjában

Ötven éve – 1918. november 24-én – történelmi határkőhöz érkezett a magyar munkásosztály. A viszonylag rövidnek mondható, nem egészen egy évszázados előtörténetét lezárva a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után létrehozta, megalkotta marxista-leninista élcsapatát a Kommunista Magyarországi Pártját. E bolsevik típusú forradalmi párt szervezésében és kiépülésében jelentős szerepe volt a salgótarjáni proletárságnak is, amely a vidéki ipartelepeket figyelembevéve elsőként csatlakozott a Kommunisták Magyarországi Pártjához.

A forradalmi munkásmozgalom kibontakozása

1918-ra forradalmi válság alakult ki Magyarországon. A feudalizmus maradványai; a demokratikus jog elfojtása; a háború miatti gazdasági nyomor; a nemzetiségi háttérbe szorítása; a háború befejezése; – általában tehát a polgári demokratikus forradalom következetes végrehajtása mulaszthatatlan társadalmi feladattá lett. A forradalmi válság kialakulását és elmélyülését kedvezően befolyásolta a bolsevik párt vezetete orosz proletáriátus hősi harca: a februári forradalom, de méginkább a szocialista forradalom győzelme, az orosz proletár állam létrejötte.

Különös élességgel mutatja ezt Nógrád-vármegye 1917-es és 1918-as esztendőbeli politikai arculatának merész fordulata. Az 1918 januári és februári községi képviselő testületi választásokon több vasipari és bányászbizalmi került be a községi testületbe. Így a helyi közigazgatás feletti ellenőrzés birtokában még bátrabban ment a forradalom irányába a salgótarjáni iparmedence proletársága.

Néhány nappal a választások előtt, 1918 január 28-án – lényegében 15 éves küzdelem után – a belügyminiszter engedélyezte a legális bányászszakszervezet megalakítását.⁵ Ezt követően gyorsan, kiépültek a bányamunkásság szakszervezeteinek helyi csoportjai. A Szakszervezeti Értesítő májusi száma a bányamunkások szabad szakszervezeteinek létszámáról szóló jelentésében 20 700 tagról, az első félév szervezési eredményeit összegező júliusi száma pedig már 35 164 taggal működő 56 helyi csoport alakulásáról ad számot. Közli, hogy a hatóságilag öthónappal előbb engedélyezett bányászszakszervezet lapja a Bányamunkás már több mint 40 000 példányban jelenik meg.⁶

A bányászszakszervezet legális működésének hatósági engedélyezése nyomában már január végén, február elején megalakultak, pontosabban meghatározva az 1903-ban a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetében, majd 1913 szeptemberében, az úgynevezett „lapszervezet”-be tömörült bányamunkásság átlépésével egyszerre nagy tömegbázissal dolgozni kezdtek a bányászszakszervezet helyi csoportjai. Ezzel egyidőben épült ki a főbizalmi hálózat is Salgótarjában és a környező bányatelepeken. A bányászszakszervezet helyi csoportjainak és bizalmi hálózatá-

nak megalakulását követően márciusban került sor a szervezett bányamunkásság nagy ünnepére: ekkor alakult meg Salgótarjánban a Bányamunkások Szakszervezetének Területi Bizottsága.

A bányászszakszervezet zászlóbontásával lényegében befejeződött a salgótarjáni proletárság osztályá szerveződésének legfontosabb időszaka – a szocialista mozgalom kereteit szétfeszítve a forradalmi munkásmozgalom útjára lépett. A Szociáldemokrata Párt teljesítette történelmi küldetését: a hatósági üldözés ellenére előbb a Vas- és Fémmunkás szervezetébe segítette, majd lehetőségeihez mérten létrehozta, a bányamunkásság saját osztályharcos szervezeteit is. Ezáltal mind határozottabban ösztönözte a bányamunkásság politikai öntudatra nevelését és salgótarjáni vonatkozásban a vasipari és bányaiipari munkásság osztályharcos együttműködésének kialakítását. A bányász proletárság féktelen elnyomásából és különleges életkörülményeiből következett, hogy az ösztönző hatások ellenére is a hivatalos pártpolitika csak annyiban érvényesülhetett a salgótarjáni mozgalomban, amilyen mértékben az megfelelt a forradalmi energiáktól fűtött proletárság és e proletárság alkotta forradalmi mozgalomra épült szakszervezeti bizalmi testületi hálózat érdekeinek.

A bányamunkásság forradalmi töltésű szervezeteinek gyors kiépülésében az is közrejátszott, hogy a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének vezető szervei január 29-én, – tehát egy nappal a bányászok alapszabályának hatósági engedélyezése után, – határozatot hoztak a „megbízható” bizalmi férfiak kiválasztásáról, illetve a „renitensek”, vagy ahogyan akkor már szokás volt nevezni, a bolsevisták félreállításáról. Ez a hatóságilag sürgetett és intenzíven támogatott, illetve a vasas szakszervezeti vezetés részéről túlságosan komolyan vett intézkedés kényszerhelyzetet is teremtett a bányamunkások számára,⁷ mivel az 1903-ban vasmunkások szervezetébe tömörült bányászok képezték a bizalmi hálózat legforradalmibb és ennek következtében a tőkéshek heiyi képviselőivel és a hatósági közegekkel is leggyakrabban szembefordult szárnyát. Így azután a „renitens” bizalmi férfiak felváltása és a bányamunkások szakszervezete hatósági engedélyezésének egybeesése lehetővé tette, hogy szinte a legkisebb törés nélkül folyamatossá legyen, sőt, fokozódjék is a forradalmi irányú szervezkedés.

Erre enged következtetni, hogy 1918 elejétől kezdve már rendkívül szervezeten és koordinált elgondolások szerint történtek az események Salgótarjánban, ahol a proletárság az SZDP vezetősége 1918 január 20-i sztrájkterő felhívása,⁸ majd a bányamunkásság szervezkedésének hatósági engedélyezése következtében még inkább a forradalmi eszmék mögé csatlakozott.

Noha vitathatatlanul a belső társadalmi feszültség volt a Magyarországi munkásosztálynak és salgótarjáni proletárrétegeinek a forradalom szájába terelő hajtóereje, ezúttal a külső tényezők: – a kapitalista világrendszer világháborúba torkollott általános válságának és az ebben a „különleges történelmi helyzetben” győzelemre vitt Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak a hatása sem hagyható figyelmen kívül. Különösen – amint erre már előzőleg is többször utaltunk, – Október lett a magyarországi és ennek részeként a nógrádi munkásmozgalom forradalmasodásának gyújtópontja.

Többi között a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő időben kezdte visszaérlelni erjesztő hatását az az intézkedés, amelyik szerint a baloldali és izgató munkásokat fronti szolgálatra küldték a bánya és gyári hatóságok. Valóságos kumulatív foyamat játszódott le a burzsoázia szemeláttán.

A KMP legfelsőbb vezetői maguk mentek a salgótarjáni proletár tömegek közé, hogy a forradalmi harcra kész munkásságot a marxista-leninista pártba szervezzék és burzsoá hatalom elleni támadásra előkészítsék. Ellentétben a MSZDP-vel az érlelődő forradalom célját és a proletáriátus győzelméhez vezető utat és módszert is világosan megfogalmazták.

– A mi követelésünk – mondotta Kun Béla – nem egyes részletengedmények a burzsoáziától, hanem a mi törekvésünk, küzdelmünk a hatalomra irányul, mert ennek a megszervezése az az egyedüli mód, amely a proletáriátust felszabadítja. E tekintetben kétség immár az orosz proletárdiktatúra egy esztendeje óta nem lehetséges.⁹

Amíg tehát a SZDP reformista vezetősége a mindinkább erősödő kispolgári és burzsoá befolyás alatt a forradalmi hullámok visszaszorításán fáradozott, addig a KMP a burzsoá hatalom közvetlen megdöntésére, a proletárdiktatúra kivívására mozgósította a SZDP megalkuvó politikájából kiábrándult és az oroszországihoz hasonló forradalom útjára lépett munkástömegeket.

A KMP szervezeteinek és területi irányító szervének megalakulása Salgótarjában

Ennek a forradalmi politikának megfelelően kezdte meg szervezeteinek kiépítését a KMP. A forradalom fő erői: Budapest és közvetlen környéke munkásságának szervezése mellett, már a november 24-i alakuló ülésen az akkori idők két nagy robbanékony vidéki proletárbázisát: – Nagyváradot és Salgótarjánt állította szervező munkájának előterébe a Központi Bizottság.¹⁰ Ennek megfelelően néhány nappal később már létrejöttek a kapcsolatok a Salgótarján-környéki munkásság baloldali bizalmi férfiai és a Központi Bizottság között. E kapcsolatok eredményeként az első kommunista pártszervezet 1918 december 20-án alakult meg Baglyasalján. Soronkövették azután ezt a Somlyó-bányatelepi, a salgótarjáni, a zagyvapálfalvai, a mátranováki, a somoskői, a zagyvarónai és a közeli bányatelepülések kommunista alapszervezetei.¹¹ Így amikor a KMP Központi Bizottságának tagjai 1918 karácsonyán az északi iparvidék proletáriátusának a párt mögé sorkoztatása végett Salgótarjánba és Sátoraljaújhelyre érkeztek, a KMP és az oroszországi proletárdiktatúra követői már ebben a térségben is zászlót bontottak.

A KMP-nek azonban – pártszervezési elveinek megfelelően – nem egymástól elszigetelt helyi pártalapszervezetekre, hanem a proletáriátus legharcosabb részét tömörítő és nagy munkástömegeket átfogó kommunista mozgalomra volt szüksége. Salgótarjában sem egyszerűen alapszervezet megalakítására gondolt a KMP Központi Bizottsága, hanem a környékbeli bányamunkásság ezreit már előző napokban alapszervezetekbe tömörített és a gyáripari munkásság csatlakozásával kiegészült kommunista mozgalom szervezése volt fő célkitűzése. December 26-án – karácsony másnapján – ilyen feladattal érkezett Salgótarjánba maga Kun Béla, a KMP Központi Bizottságának elnöke, Rudas László a Vörös Újság főszerkesztője és Szaton Rezső, aki a Központi Bizottságban a vasmunkások szervezéséért volt felelős.¹² Mindjárt megjegyzem, hogy az idevonatkozó dokumentum, – például a Vörös Újság 1919 január 1-i számában a salgótarjáni kommunista pártszervezet megalakulásáról szóló tudósítás is – két előadót említ. „Kun és Szaton elvtársak voltak az előadók.” – írja a Vörös Újság. A Salgótarján-környéki forradalmi mun-

kásmozgalom e történelmi események még ma is élő szemtanúi azonban Hajdu Tibor: A KMP taktikájának néhány vonása a proletárforradalom előkészítésének hónapjaiban című tanulmányával egybehangzóan úgy reprodukálták azt a napot, hogy Rudas László elvtárs is résztvett a párt területi szervezetének megalakulásán. A többszáz belépési nyilatkozatot Rudas László adta át a pártalapítás vezető személyiségeinek.

A ma már 70 éven felüli Bozó György,¹³ Idős Jessze Károly,¹⁴ Angyal István¹⁵ és mások visszaemlékezéseinek összehasonlítása alapján közöljük, hogy a KMP Központi Bizottságának fentebb említett mindhárom vezető személyisége résztvett a salgótarjáni pártszervező munkában. Rudas László mint a Vörös Újság főszerkesztője, Kun Béla kíséretében tartózkodott, s ő közölte lapjával is a salgótarjáni pártszervezet megalakulásának hírért.

A salgótarjáni küldetés és az ott lefolyt események világosan mutatják azt is, hogy Kun Béla és Rudas László mindenekelőtt a bányászok szervezésében fáradoztak. A salgótarjáni kommunista pártszervező munkáért különben is Rudas László volt a Központi Bizottság részéről megbízott felelős. A salgótarjáni kommunista mozgalom helyi vezetői is elsősorban Rudas Lászlóval kerütek közvetlen kapcsolatba. Szaton Rezső az acélgyári munkások csatlakozásának előkészítését kapta feladatául. Ebben az értelemben kezdődött a munka december 26-án, amikor egymást követő, de mind magasabb szintű három igen fontos értekezlet zajlott le Salgótarjában. Amint arról a Vörös Újság 1919. január 1-i számának „Pártügyek rovata” beszámolt – „délután 2 órakor a Vas- és Fémmunkások és a bányászok összbizalmi testülete ülést tartott, amelyen a többség kimondotta, hogy csatlakozik a Kommunisták Magyarországi Pártjához.”¹⁶

A csatlakozás azonban – erről az egykori résztvevő, a ma is élő Idős Jessze Károly, volt mátránovákai főbizalmi tájékoztat visszaemlékezésében – nem volt olyan egyszerű. A Vigadóban tartott összbizalmi értekezleten Kun Béla és Szaton Rezső voltak az előadók. A KMP megalakulásának azonnali kimondását és a salgótarjáni munkásságnak a párthoz való csatlakozását sürgették. A szociáldemokrata főbizalmiak közül azonban jónéhányan, – többiközött az év elején még baloldali radikalizmusával kitűnt Hack Gyula, és más szociáldemokrata bizalmiak is – a régi szervezeti elveket és formákat védelmezték. Nagy vita közben végül két csoportra szakadt a bizalmi testület és majd csak hosszas szópárbaj után állt a KMP mellé az összbizalmi testület, – elfogadva azonban a Szociáldemokrata Párt-hoz ragaszkodók javaslatát, hogy a döntést a párttagság elé tárják.

Ezután került sor este 6 órakor a Vas- és Fémmunkások szakszervezetének, illetve a bányászok alapszervezeteinek taggyűléseire, amelyeken mostmár közvetlenül a szervezett munkásság túlnyomó többsége is „kimondotta, hogy csatlakozik a Kommunisták Magyarországi Pártjához.”¹⁷

Nagyobb ellenálást – amint az a délutáni összbizalmi értekezleten is látható volt – csak az acélgyári arisztokrácia és a hatása alá került munkásvezetők tanúsítottak. Sréter Márton feljegyzései szerint az acélgyárban megtartott gyűlések már „igen zajosak voltak. – A gyűléseket szervező szociáldemokraták – Hack Gyula vezetésével – mindenáron arra törekedtek, hogy megakadályozzák a kommunisták befolyásának növekedését. Még a tettelegességtől sem riadtak vissza.”¹⁸

Az előretörő kommunista mozgalmat azonban akkor még csak fékezni sem lehetett már a salgótarjáni munkásság körében. Az acélgyári taggyűlés is a kom-

munista párthoz való csatlakozás mellett foglalt állást, s ezt követően ismét összeült a „két szakma öszzbizalmi-testülete” és az ülésen „megalakították a salgótarjáni kommunista pártszervezetet és a vezetőséget megválasztották.”¹⁹

Erre a helytörténetileg, és a magyar munkásmozgalom számára is nagyjelentőségű eseményre a volt bányakaszinóban, a pincérek számára fenntartott egyik hátsó helységben került sor. Az esti nyolc-kilenc óra tájban tartott alakuló ülésen 20-25 baloldali szociáldemokrata bizalmi vett részt, mind olyanok, akik a kommunista párttagsággal járó proletárforradalom igenlését és az érte való aktív harcot is vállalták.

Kun Béla ezen a demokratikus centralizmus jegyeit sérthetetlenül magán viselő legfelső-szintű pártalakító ülésen is kifejtette a kommunista párt elvi álláspontját, és a párt fő szervezési elveit. Tájékoztatta az akkor legnagyobb taglétszámot átfogó és gazdasági-társadalmi vonatkozásban is kulcsfontosságú salgótarjáni iparmedence területi pártszervezeti vezetőségét, hogy a párt helyi szervei egyrészt területek szerint, másrészt üzemek szerint alakulnak meg. Salgótarjában és a környező bányatelepüléseket is magábfoglaló iparmedencében e kettős elv kombinációjaként bontott zászlót a kommunista mozgalom. A pártszervezés kommunista módszereiről a salgótarjáni alakulás után, két nappal később, december 28-i számában közölte a párt ideiglenes szervezeti szabályzatát a Vörös Újság. Kun Béla felismerve a bányamunkásság radikalizmusát és az acélgyári munkásokban évtizedeken át erőszakosan visszafojtott s ezáltal robbanékonyá lett harci energiát, figyelmeztette az első pártvezetőséget a kalandorság és az anarchia veszélyére, a tömegek megnyerésére, a bányák és üzemek termelését ellenőrző üzemi bizottságok azonnali felállítására és a kommunistáknak a termelést irányító műszaki értelmiséggel való együttműködésére. „Úgy beszélt, mintha legalábbis értelmiségiek vették volna Őt körül, – mondta visszaemlékezései során Bozó György, – csak amikor az oroszországi bányák és gyárak termelésének a proletárdiktatúra szolgálatába történő állításával és újraindításával kapcsolatos nagy nehézségekről szólt, – kezdtük megérteni, hogy miről is van szó igazán.”

A Kommunisták Magyarországi Pártjának szervezete tehát egyrészt több alapszervezet, többi között az acélgyári kommunista szervezet megalakulásaként, másrészt az egész iparvidéket átfogó és kemény osztályharcban edzett, több mint tízezer proletártömegre támaszkodó marxista párt területi irányító szervezeteként alakult meg Salgótarjában, méltó ellensúlyozására a mindinkább jobbraesúszó SZDP tevékenységének. A SZDP helyi vezetői által összehívott, de végül a KMP-hez történt tömeges csatlakozással zárult december 26-i bányász és vasas taggyűléseken mintegy hatezren vettek részt. Ez a tény is a KMP proletártömegének jellegét mutatja. Ugyanakkor a KMP éppen a nagy tömegbázisánál fogva az ország e fontos nagyipari centrumában az irányító szerepet már megalakulásakor magához ragadta és ezt általa is kifejezte, hogy olyan nagyipari proletártömegekre épült területi jellegű vezetó pártcentrumot hozott létre Salgótarjában, amilyenre a SZDP több évtizedes tevékenysége során sem volt képes.

A Salgótarjában december 26-án megalakult KMP széles tömegek bevonásával és a legdemokratikusabb formában választotta meg vezetőit. Magának a vezetőségnek az összetétele is arra utal, hogy területközponti jelleggel alakult meg a KMP. A párt vezetői lettek többi között György István és Juhász István bányászok, Ucel János acélgyári baloldali bizalmi, Gádor Béla a SZDP szervezeté-

nek elnöke, Gólián András bányai pék, Kominek Lajos acélgyári kovács, Hatvani D. Miklós kőműves és Bozó György acélgyári munkás.²⁰ Ők és a vezetőség más tagjai valamennyien régi szervezett munkások, a SZDP hivatalos politikájától már évek óta balra eltért proletárok voltak, akik ezután a kommunista párt élén elvették a salgótarjáni munkástömegeket a szocialista forradalom útjára, egészen a Magyar Tanácsköztársaság helyi szerveinek kialakulásáig, a proletárdiktatúra győzelméig. Valamennyien ott küzdöttek a proletárdiktatúrára támadt ellenforradalom elleni harc első soraiban is. Csak a fehér terror ritkította meg és zilálta szét soraikat. Többen nyomtalanul eltűntek a Tanácsköztársaság védelmi harcai során. Mások emigráltak. De akik rövidebb-hosszabb ideig tartó börtönnel és internáló táborral később „kegyelmet” kaptak is Horthy fasiszta rendszerétől, a megfélemlítés, az állandó hatósági felügyelet és zaklatás miatt az 1920-as évek legelején újra születő kommunista mozgalomnak már csak a biztonsága, a konspiráció megőrzése miatt sem kerülhettek a közvetlen közelébe. A zalaegerszegi és hajmáskéri táborba internált salgótarjániak közül 1945-ig egy sem lett az illegális KMP tagja. Olyan is akadt, aki családottan elfordult a proletármozgalomtól. 1918–1919-ben végzett munkájuk azonban kitörölhetetlenül a magyarországi proletártörténelem alkotó forradalmi ténye volt.

A KMP salgótarjáni területi szervezetének megalakulása ugyanis egyben azt is jelezte, hogy az itteni munkásság „megmórosodva a forradalom szagától”²¹ a főváros és közvetlen környéke proletáriátusával együttlépve az északi iparvidék munkásmozgalmának részeként a KMP forradalmi politikájának alapvető bázisát alkotta. A salgótarjánival egyidőben, december 26-án Rabinovics József KB-tag jelenlétében csatlakozott a KMP-hez a Zemplén-megyei ipari és agrárproletáriátus is. A sátoraljaújhelyi vármegyeháza nagytermében tartott „megyei pártkongresszus” csaknem húszezer proletár nevében mondotta ki a KMP-hez történt csatlakozást.²² Így a KMP salgótarjáni és sátoraljaújhelyi zászlóbontásával és e két nagyjelentőségű nehézipari centrum több mint harmincezres proletártömegének a kommunista mozgalomhoz történt csatlakozásával vette kezdetét az ország alapvető, ennél fogva legfontosabb északi iparvidéke munkásságának kommunista mozgalma.

A KMP-nek a salgótarjáni és a Miskolc-diósgyőri iparmedencében történt december 26-i megalakulása és az északi vidék proletáriátusa tízezreinek a párt mögé sorakozása végül azt az Engels-i kritériumot is messzemenően demonstrálta miszerint „Hogy a proletáriátus döntő pillanatban elég erős legyen és győzni tudjon ahhoz az kell, hogy külön pártot alakítson, amely elválik más párttól, szemben áll velük, s magát osztálypártnak vallja.”²³

A KMP Központi Bizottságának elnöke, Kun Béla és a párt másik két alapító tagja Rudas László és Szaton Rezső segítségével ilyen párt jött létre Salgótarjánban. A kommunisták programját: – az orosz mintáiú proletár hatalom kivívásának szükségességét, a bányák, a gyárak és a bankok munkáellenőrzését, majd szocialista köztulajdonbavételét, továbbá a termelés és a dolgozók ellátásának a szocialista állam általi megszervezését és mindezek történeti szükségességét maga Kun Béla magyarozta meg a salgótarjáni munkásoknak. És ez a meggyőződés azt is jelentette, hogy a salgótarjáni kommunista mozgalom a KMP stratégiájához és taktikai lépéseikhez igazodva többé-kevésbé helyesen, alapvető torzulások nélkül járta végig 1918 és 1919 forradalmának útját.

A KMP 1919. január 3-i röpirata a jobboldali szociáldemokratáknak a kommunisták elleni mindjobban fokozódó brutális támadását ismertetve Salgótarjánra célozva is elégedetten állapította meg, hogy az utolsó napok rossz időket hoztak a jobboldali szociáldemokratapárti és szakszervezeti bürokratákra. „Salgótarján munkássága elszakadt a szociáldemokrata párttól és csatlakozott a kommunistákhoz”²⁴ – közölte a főváros munkásságával a röpirat. De a salgótarjáni munkásság akkor a röpiratban megjelölt szervezési eredményektől már tovább is ment a KMP által a termelés munkásellenőrzésében megjelölt cél irányába.

JEGYZETEK

1. Laczkó Miklós: A magyar munkásosztály fejlődésének fő vonásai a tőkés korszakban. Kossuth Könyvkiadó 1968. 6–7. oldal.
2. Uo.
3. A Rima folyó völgyében fekvő Rimaszombat már a XIII. század közepén ismert bányaközség volt és a következő évszázadban kapott városjogot. A Szlovák Érchegység nyúlványán települt Beszterce-, Selmec- és Körmöcbánya is hasonlóan előfutárai és kiinduló iparforrásai voltak a salgótarjáni bánya- és gyáripar, ezek következtében a proletárréteg kialakulásának is. A magyar főváros csak később jelentkező igényei alapján lett a salgótarjáni ipar fejlődési ütemének hatékony ösztönzője.
4. A salgótarjáni gazdag szénlelőhelyek kiaknázására már 1861-ben megalakult a Szent-istván Kőszénbánya RT. Hat évvel később 1867 májusában létrejön a vasúti összeköttetés Salgótarján és a főváros között. Ez állami monopóliumként valósult meg. Ezeket 1868-ban követi Salgótarján első kohászati gyáranak alapítása, majd 1881-ben jegyzik be az Eszak–Magyarországi Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat RT-t is.
5. „Tóth János belügyminiszter a bányászok alapszabályait csekély és lényegtelen módosításokkal január 28-án jóváhagyta. Hosszú évek küzdelme után a magyarországi bányászok mostmár legálisan is szervezhetnek.” – jelenti „A bányászok alapszabályai” című közleményében a Szakszervezeti Értesítő 1918 februári száma. A bányászok szakszervezete 1918. szeptember 21–23 között tartotta I. közgyűlését Budapesten. (MMTVD. V. kötet 1956-os kiadás 133. oldal.)
6. A Bányamunkás 32 000 példányban magyar nyelven, 4500 példányban szlovák nyelven és 500 példányban román nyelven jelent meg. Szakszervezeti Értesítő 1918. július. A Bányamunkás 1918 október 19-től a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének hivatalos lapja.
7. MMTVD V. kötet 1956. 75. oldal.
8. A magyar forradalmi munkásmozgalom története II. kötet Kossuth Könyvkiadó – 1966. 138. oldal.
9. Dokumentumok a KMP megalakulásáról. Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Kommunista Csoport 1918. október 25-i és november 4-i értekezletéről. Társadalmi Szemle XIII. évfolyam 11. szám 1958. november.
10. Hajdu Tibor: A KPM taktikájának néhány vonása a proletárforradalom előkészítésének hónapjaiban. Párttörténeti Közlemények XIII. évfolyam 3. szám 1967. szeptember. 78. oldal.
11. A salgótarjáni iparvidék.
12. Hajdu Tibor: A KPM taktikájának néhány vonása a proletárforradalom előkészítésének hónapjaiban. Párttörténeti Közlemények XIII. évfolyam Budapest 1967. szeptember. 96. oldal.
13. **Bozó György:** 1895 március 27-én született Salgótarjánban. Ma a Salgótarjáni Kohászati Üzemek feletti lakótelepen az Ilona utcában lakik 96 éves édesanyjával. 1580 Ft nyugdíjat kap. (Adatok közléseideje 1968. augusztus 1.) Jobbmódú pozsonyi rokonságának anyagi támogatásával végezte el Pozsonyban polgári iskolai tanulmányait, s ennek birtokában került vissza a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű RT gyárához. 23 éves fiatalemberként választották meg a Vas- és Fémipari munkások Szakszervezetének bizalmijává, s mint írni-olvasni tudó értelmes fiatalember hamarosan a szakszervezet titkára, (jegyzője) majd a gyár főbizalmija lesz. Ebben a minőségben többször találkozott Weltnerrel, Buchingerrel és a SZDP több más vezetőjével.

Bozó György mint a gyár főbizalmija résztvett a KMP salgótarjáni szervezetének megalakításában, annak vezetőségi tagja, titkára (jegyzője) és Kun Béla által pártfogolt vezető személye volt. December 26-án este a bányakaszinóban tartott végző és legmagasabb szintű alakuló ülésen vett részt, Oczel János és Illek Antal mentek érte a lakásra. Az alakuló ülésről a következőket jegyezte fel Bozó György: „Az alakuláson kb 20–25 elvtárs volt. A központ részéről Kun Béla és Rudas László volt jelen. A jelenvoltak közül a következőkre emlékszem: id. Oczel János, Illek Antal, Kominek Lajos, Puskás Ágoston, Tóth László, Kiss István Hirsch gyár, György István, Juhász István, Fehér Vilmos, Gólián András város. A többiek részint a bányatelepekről voltak. Az üvegyárból is volt valaki, mert adtam neki belépési nyilatkozatot, de nem emlékszem rá ki volt. György István volt emlékezetem szerint az elnök mert ő is kiosztotta a bányászoknak a belépési nyilatkozatot. György különben az internálás után elköltözött, azóta nem hallottam felőle”.

Bozó a Tanácsköztársaság megdöntéséig kitarthatott a KMP mellett. A gyár direktóriumának elnöke, majd Pogányi József hadtestparancsnok mellett a csapatok összekötő kommisszára volt, aki a katonai egységek és parancsnokok hangulatáról tájékoztatta Pogány Józsefet.

A Tanácsköztársaság megdöntése után terrorbírószág elé állították. A bűnvádi eljárást „Bozó György és társai” címen folytatták le ellene. Hat hónapot a balassagyarmati börtönben töltött, ezt követően egy évre internálták a zalaegerszegi táborba. Innét szabadulva a már ismét szervezkedő, épülő kommunista mozgalom Losoncra segítette át. Kovács nevezetű somosköújfalusi vasutas volt akkor a párt összekötője, aki Bozóért ment és vonaton Losoncra szöktette. Ott két napot töltött Herz Sándor dr. lakásán, majd Bécsbe emigrált. Itt a Világosság csoporttal került összeköttetésbe. Kun Béla kérte, hogy menjen vele Oroszországba. Bozó azonban erre már nem vállalkozott. Hazajött Salgótarjánba, ahol azután lassan megszokták a kommunista párthoz épült előző szálai, s fokozatosan a tőkés gyár bizalmi emberévé lett.

14. **Idős Jesse Károly:** 1895. szeptember 29-én a Salgótarjánhoz tartozó Inászó bányatelepen született. Salgótarjában a Rákóczi út 197. szám alatt lakik. (Az adatok közlési ideje 1968. augusztus 1.) Jesse Károly a mátranováki szénbánya lakatosműhely dolgozóinak volt főbizalmija. Ebben a minőségben vett részt 1918 végén és 1919 elején a Salgótarjában rendezett bánya összbizalmi értekezleteken. A Tanácsköztársaság megdöntését követően őt is Zalaegerszegen internálták. Szabadulását követően hosszú éveken át csak alkalmi munkát vállalhatott többször kellett munkahelyét is változtatnia.
15. **Angyal István:** 1891-ben Zagyaróna bányatelepen született. Most is Zagyarónán lakik a Rákóczi út 15 szám alatt. 1918 augusztusában mint szakmunkást hazaküldték a frontról így került kapcsolatba az 1918 végén zászlóbtörtött kommunista mozgalommal. Az Acélgárban volt bizalmi s az ottani tevékenysége alapján választották Zagyarónán a direktórium elnökévé is. Részt vett a KMP salgótarjáni szervezetének 1918. december 26-i esti órákban tartott alakuló ülésén is. Mint a kommunista párt és a Tanácsköztársaság helyi vezető egyéniségének neki sem volt lehetősége az illegális mozgalomban dolgozni, mivel az ilyen hatóságilag is állandóan szemmel tartott személyeket az illegális mozgalom konspirációjának megőrzése végett is távol kellett tartani a mozgalomtól.
- A december 26-án tartott KMP alakulással kapcsolatban Angyal István a következőket jegyezte fel: „Kun Béla, Rudas László és Szaton Rezső vonaton érkezett Salgótarjánba. A bányakaszinóban délután 2 órakor és este 8 óra után tartott összbizalmi testületi ülésen Kun Béla beszélt a kommunista párt megalakulásának fontosságáról. Arra is figyelmeztetett bennünket, hogy vigyázzunk a párt megalakításakor, nehogy kizárjuk, elszigeteljük az értelmiséget. Különösen a hozzánk hasonló fiatal műszaki értelmiségnek a párthoz történő csatlakozására ügyeljünk, nehogy úgy, mint Oroszországban, rosszul járjunk velük. Mert amikor ott is szükség lett volna rájuk a bányák és a gyárak termelésének beindításakor, nem volt kitől hozzáértő szaksegítségét kapjon a proletár. Rudas László osztotta szét a belépési nyilatkozatokat a bizalmiak között. Szaton Rezső ottlétére nem emlékszem. Kun Bélát és elvtársait Oczel János, György István, Gádor Béla, Juhász István és Bozó György kísérték ki az állomásra. Mi a bányászokkal együtt messziről, széjjel oszolva követtük, nehogy elfogja őket a karhatalom.”
16. **Vörös Ujság** 1919. január 1-i szám.
17. Uo.

18. Sréter Márton: Az acélgári munkások. Nagy idők tanúi emlékeznek. 1918–1919. Összeállította: Lányi Ernőné, Budapest, 1958. 110. oldal.
19. Vörös Ujság 1919. január 1-i szám.
20. Dr. Horváth István: A KMP salgótarjáni szervezetének megalakulása. Nógrád 1967. december 23-i szám.
21. Milei György: Mikor alakult a KPM? Párttörténeti Közlemények XI. évfolyam 1965. szeptember. 124–141. oldal.
„A jobboldali szociáldemokrata vezetés alatt álló nyomdászszakszervezetek lapja a Typográfia 1918. november 29-i száma közöl egy cikket, amelyben először olvashatjuk a később oly gyakran hasznáit kitélt, miszerint a reakció veszélye napról-napra kisebbedik, s a fő veszélyt a munkásosztálynak az a része képezi, amely „megmámorosodva a forradalom szagától – nyíltan hirdeti, hogy eljött a proletárdiktatúra ideje, a munkásság ragadjon kezébe minden hatalmat...” Először látott napvilágot a sajtóban annak a nyílt beismertése, hogy Magyarországon is megjelent a munkásmozgalomban egy olyan csoport (a lap szerint fanatikus kisebbség), amely hitte, hogy „elérkezett a forradalom, amelyről Marx szólt: a proletárok forradalma az akkumulálódott tőke ellen, amikor egy erőszakos lendülettel minden termelési eszköz, minden politikai hatalom és minden gazdasági jólét a proletárok kezébe megy át.” 137–138. o. augusztus. Szikra 1954. 77–78. oldal.
22. Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. II. 1917 november – 1919.
23. Engels: G. Triernek írott leveleiből.
24. Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. II. 1917. november – 1919. augusztus. Szikra 1954. 77–78. oldal.

BELITZKY JÁNOS

Az 1918-1919-es politikai pártok Nógrád megyei történetéhez

A budapesti napilapok 1918 október 26-án, szombaton reggel – a cenzúra tilalma ellenére – közölték a Nemzeti Tanács kiáltványát, amit három politikai párt – a Károlyi Mihály elnöklése alatt álló Függetlenségi és 48-as párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az Országos Polgári Radikális Párt – vezetőisége adott ki. Ettől az időponttól kezdve november 16-ig, a magyar népköztársaság kikiáltásáig, ez a három párt volt a haladás eszméinek képviselője a hatalmát veszített reakció utolsó állásainak védelmezőivel szemben. Kapcsolataik a népköztársaság időszakában is, mint kormányon lévő pártoké, szorosak voltak, de politikai magatartásuk 1918 novemberétől 1919 március 21-ig, a Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltásáig – a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása és megbázisának növekedése miatt – egyre inkább, sőt sok esetben teljesen is, a társadalmi haladás fékezése és a tőkés reakció kiszolgáltatására irányult. Ezen a téren nem maradtak egyedül, sőt támogatást is kaptak a különböző polgári ellenzéki pártok és pártocskák részéről. Ez a bonyolult folyamat szoros összefüggésben állott a polgári társadalom ellentmondásaival és az uralkodó körökön belüli személyi harcokkal, amik Nógrád megyében is éreztették hatásukat.

A Nemzeti Tanács kiáltványát aláíró három párt mindegyikének voltak káderei Nógrádban, komoly tömegbázisa azonban csak a szociáldemokrata pártnak

volt. A háború évei alatt a Tisza Istvánt támogató Munkáspártnak sikerült a polgári ellenzékot meggyőznie, 1917 májusában Nógrádra nézve is igaz, hogy „Károlyi pártja, a radikális követeléseivel már csak a parlamenten kívül találhat öszinte fegyverbarátokra.” Ezek „a parlamenten kívüli fegyverbarátok” elsősorban a szervezett munkásság tömegei voltak, akiknek pártját, a szociáldemokrata pártot egyáltalában nem sikerült szétszűzni, legfeljebb egyes helyi szervezeteit – ideig-óráig – megbénítani. Ezek közé tartozott a balassagyarmati párt-szervezet is, amelynek vezetősége és tagjainak zöme katonai szolgálatot teljesített. Az akkori munkáspárt vezetőit általában személyi kapcsolatok, ismeretség és barátság fűzte a radikális polgári elveket valló, demokratikus gondolkodású értelmiségiekhez, akikkel együtt óhajtották az általános választójog törvénybeiktatását. Ez a közös törekvés – minden egyéb politikai ellentétük ellenére is – politikai szövetségessé tette őket. Kiderül ez a megyei sajtó 1918 eleje óta egyre inkább politikai és társadalmi reformokat sürgető cikkeiből. Igen jellemző a polgári ellenzék „Nógrádvármegye” című hetilapjának egyik 1918 januári cikke. Eszerint:

„A keleti szél (azaz az októberi oroszországi forradalom hatása) elsöpri a polgár nevet. . . A „polgártársat” erősen invitálja az „elvtárs”. A maga erős, s az új idők új fuvallata által szentesített doktrínáit kínálja neki. A „polgártárs” ma még habozik, félti szép titulását, s gyanakszik, sogy az „elvtársnál” alárendelt szerep jutna neki. . . Annyi bizonyos, hogy a polgár név és jelleg veszendőben van, felszivja a kelet felől rohanó új rend és szervezet.”

A „polgártársak” aggodalmait eloszlatni látszott a Nemzeti Tanács kiáltványa, a haladó szellemű polgári pártok szövetsége a szociáldemokráciával. Ebben vélték védelmet találni „a kelet felől rohanó új rend és szervezet” ellenében is.

Az igen nagy terjedelmet kívánna, hogy részletekbe menően ismertessük a fenti három párt és a többi polgári pártok és pártalakítási kísérletek 1918 novemberétől 1919 márciusáig terjedő időszakbeli történetét és ezért csak néhány főbb vonásukra kívánunk rámutatni. Ezt annál is inkább megtehetjük, mert a Kommunista Magyarországi Pártjának Nógrád megyei történetével a Palócföld jelen számában egy másik tanulmány foglalkozik és így mi az általunk tárgyalt pártoknak történeti szerepét a KMP történetének olvasóink általi ismeretében tárgyalhatjuk.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a megye legnagyobb tömegbázissal rendelkező pártjának tekinthető ebben az időben, ha a szervezethez és a politikai fegyelem szémszögéből tekintjük a dolgokat. A polgári pártok szervezetei ugyanis csak a képviselőválasztásokat előkészítő időszakokban fejtettek ki aktív mozgást, tömegeik nem voltak sem egyszintűek, sem állandóak és tulajdonképpen erősségük az államgépezet volt. Ezzel szemben a szociáldemokraták, a szakszervezetek közreműködésével, állandó kapcsolatban álltak a munkásosztállyal és a sztrájk fegyverének igénybevételével komoly befolyásra tettek szert. Megyénkben is nagy súlyt helyeztek a tömegek nevelésére és arra, hogy befolyásukat a községi képviselőtestületekben növeljék. – Így történt ez Salgótarjánban is, ahol 1918. február 3-án ismét a szociáldemokrata párt győzött a községi választásokon, de így volt Zagyvápálfalván és Baglyasalján is a január 8-i választásokkor. Érthető,

hogy Salgótarjában a forradalom hírére a szociáldemokrata párt hozta létre a Nemzeti Tanácsot. Nem ez volt a helyzet Balassagyarmaton, a megye székhelyén, ahol a Nemzeti Tanács hívta létre a szociáldemokrata pártot.

A háború hosszú tartama alatt széthullott szociáldemokrata párt megjelent a Nemzeti Tanács előtt, hogy újjáalakítási szándékát bejelentse. A Nemzeti Tanács szívesen vette az örömhírt, melynek ünnepélyesebbé tétele végett a közgyűlés helyéül a vármegyeház nagyterme tüzetett ki." Az alakuló gyűlést november 3-án, vasárnap délután tartották meg. A bevezető aktus után Dr. Somló József, a balassagyarmati Nemzeti Tanács elnöke tartott hatalmas és lelkes beszédet, majd megválasztották a végrehajtó bizottságot, mely november 4-én tartva első ülését, Forgács József nyomdai szedőt választotta elnökéül.

A balassagyarmati pártszervezet újjáalakításával kapcsolatban van azonban egy érdekes probléma. Ez az, hogy amikor 1919. január 12-én megtartja a párt-szervezet újjáalakulása utáni első évi rendes közgyűlését, Forgács József pártelnök november 3-át jelölte meg, az újjáalakulás dátumául, amely napon, szerinte, mintegy húsz elvtárs a Barok-féle vendéglőben, megválasztotta a párt végrehajtó bizottságát. Ez a bizottsági névsor azonban azonos a megyei hírlapokban közölt november 4-i névsorral. – Ugyancsak Forgács szerint az első nagyszabású megyeházi gyűlés november 24-én zajlott le, budapesti küldöttek jelenlétében. – Ezen a napon pedig valójában volt ilyen szociáldemokrata népgyűlés a vármegyeházán, és Forgács beszámolójának többi adata is hiteles. – Sajtóhibával állunk talán szemben, amit az összes gyarmati lapok egyöntetűen leközöltek? – Lehetséges! – Az azonban elgondolkoztató, hogy az első felhívás, amit a balassagyarmati szociáldemokrata pártba belépni kívánókhöz intéztek, november 10-ére hívta össze az érdeklődőket. – A probléma csak újabb adatok felbukkanása esetén oldható meg.

Salgótarjában – de Losoncon, a szociáldemokrata párt másik megyei felievárában is – ekkor sokkal problémamentesebb volt a párt szerepe, mint a megye székvárosában. Losonc azonban december végén, a csehszlovák állam megalakulása következtében, kiesett a megye politikai vérkeringéséből, Salgótarjában pedig, a KMP megalakulása következtében, a haladószellemű tömegek hagyták ott a pártot. Balassagyarmaton ugyanekkor a szociáldemokrata párt összetétele a a lehető legváltozatosabb színárnyalatokat mutatta. A baloldali elemek Forgács József, a jobboldaliak és a centristák pedig Dr. Somló József körül tömörültek. Ez a helyzet abból is fakadt, hogy a megyeszékhelyen KMP szervezet nem volt, illetve az megalakulásának dátumául 1919. március 22-ét tűzte ki, és így az – az események alakulása következtében – éppen a két munkáspárt Magyarországi Szocialista Munkáspárttá alakulásának balassagyarmati kimondásával esett egybe. Már ez a tény is mutatja, hogy a megyeszékhely szociáldemokrata pártszervezete, amely 1919 márciusában megyei pártszervezetté nőtte ki magát, szinte iskolapéldája időszakunk szociáldemokrata párton belüli vajúdsáinak, polgári pártokkal való szövetségének, elfeladásainak és a tömegeket baloldali mezbe öltöztetett szólamokkal félrevezetni akarásnak. Bonyolítja a tisztánlátást a személyi problémák közügyek intézésébe való belekeverése. Mindez azonban semmit sem von le abból a tényből, hogy a balassagyarmati szociáldemokrata pártszervezet történetének ismerete elengedhetetlenül szükséges a megyei közigazgatásnak, a polgári pártok szerepének és a megye kétarcúságának megértéséhez.

A párt – és ez az összes többi szociáldemokrata szervezetre is jellemző – a

tagtoborozást pénzadományok gyűjtésével kapcsolta egybe, és – a beígért parlamenti választásokon való többség biztosítása érdekében – boldog-boldogtalanul bevett soraiába. Az adományokat hírlapilag is nyugtázták. Így például november 14-ig 100 koronát – akkor még elég jelentős összeg – adományoztak Hollácsy Géza lapkiadó, Munk Dezső, Schlégel József kertész, Oszter Fülöp malmi főgépész, Kohn Miklós vendégfő, Schlégel István kertész, Dr. Somló József, Kreutz Emil takarékpénztári vezérigazgató, Klein Andor kereskedelmi részvénytársasági tag, Kondor Sándor nyomdatulajdonos és Hoffmann Vilmos gyárigazgató. Ezeket egyúttal párttagnak is tekintették és ők még csak az elsők a vidéki „nagypolgárok” közül. Többen közülük ugyanekkor más, polgári pártoknak is vezetői vagy tagjai.

A pártszervezet november 13-án tartotta első vidéki tagtoborzását, Nagylócon, ahol a jegyző udvarába hívták össze a nagygyűlést. Forgács József tartotta a beszédet, „melynek hatására az egész község lakossága bejelentette a szociáldemokrata pártba való belépését”. November 24-én kétszáz vasutas lépett be a pártba. December 1-én Somló, Forgács és Révész Gábor Dejtáron alakították meg a helyi pártcsoportot, amely nyomban 14 tagú végrehajtóbizottságot is választott. December 7-én Hutyagon, 10-én Órhalmon alakítottak a gyarmatiak pártcsoportot, 8-án pedig résztvettek a világháborút is átvészelt szécsényi pártcsoport nagygyűlésén, ahol három budapesti kiküldött is szerepelt. December 15-én Mohorára hívtak egybe népgyűlést, ahol Somló és Forgács ismertették a párt programját. „A népgyűlés nagy sikere a legjobb cáfolat arra a mende-mondára, amit a gyűlést megelőző napokon felelőtlen egyének terjesztettek, mely szerint Mohorán a szocialisták testi épsége nincs biztosítva. Mohora község érett polgársága alaposan rációfolt erre a mesére.” Olyan nagy sikerük azonban mégsem lehetett, mert karácsony első napján ismét Mohorán találjuk Somlót és ifj. Torma Károlyt, hogy a pártba való belépésre buzdítsák a falusiakat. Helyi csoportot szerveztek még a Csehszlovákiához került Mikszáthfalván (Szklabonya) és több más községben is.

A balassagyarmati szociáldemokrata pártszervezet életének megértéséhez feltétlenül szükséges legmozgékonyabb tagjának, dr. Somló Józsefnek a szerepét megismerni. Somló régi szocialistának mondta magát és már a háború idején ellentétbe került hivatali főnökével, Rákóczy Istvánnal. Ez a Somló és Rákóczy közötti ellentét rányomta bélyegét a párt, a balassagyarmati Nemzeti Tanács, a megyei a megyei közigazgatás és a megye balassagyarmati székhellyel szervezkedő polgári pártjainak életére, mert Somló a Nemzeti Tanács elnöke, Rákóczy pedig a megye kormánybiztos-főispánja volt.

Somló rendkívül ambiciózus, töretető, uralomra vágyó egyéniség volt és csak hamar Balassagyarmat és környéke „kiskirálya” lett. Nagyon jól tudott helyezkedni és mint szónok, mindig hallgatói többségének szájaíze szerint beszélt, amire számos példát szolgáltatnak a különböző polgári pártok alakuló gyűlésein elmondott beszédei. Arra nézve, hogy a fordulatokat mily gyorsan tudta felmérni, igen jellemző a Nemzeti Tanács általa való megalakítása. Balassagyarmatra november 1-én délben érkezett el a forradalom győzelmének híre. Somló nyomban összehozta ismerőseit és a városházán megalakította a Nemzeti Tanácsot. Délután, amikor a megye és a város hivatalos vezetői megkapták a fordulatról értesítő táviratokat, amelyek Nemzeti Tanács alakítására is felhívták őket, már kész Nemzeti Tanáccsal találták magukat szemben és nem tehettek mást, mint letették Somlóék kezébe az esküt. Ez a Somló-féle Nemzeti Tanács polgári elemekből állott,

és egyelőre egyedül ő a szociáldemokrata benne. Így meglovagolva az eseményeket, ő kezdeményezte a balassagyarmati pártszervezet újjáalakulását, amitől nyilván saját nemzeti tanácsai elnöki mivoltának megerősítését is remélte és el is érte. Ettől kezdve mindenütt a megye „első embere” szerepében feszít és nimbuszának oszlásakor mindent megtesz, hogy ezt a szerepet továbbra is játszhassa. – Egy szóval: karrierista, aki 1919. január 12-én Forgács Józsefet is kitérzi pártelnöki tisztjéből, 1919 márciusában pedig mint a szociáldemokrata párt képviselőjelöltje szerepel. Felfele ívelésének a Tanácsköztársaság kikiáltása vetett véget.

Amilyen könnyű – viszonylag – Somló szerepének szemmel kíséréseivel a balassagyarmati pártszervezet jobboldali elhajlásait figyelemmel kíséreni – amiben része van a jobboldali beállítású helyi sajtó cikkeinek is – olyan nehéz a pártszervezet baloldali mentalitású, számarányát tekintve kisebb csoportjának tevékenységére rámutatni. Az azonban kétségtelennek látszik, hogy a közigazgatás jobboldali beállítottságú tagjainak eltávolításában ennek a baloldalnak a kívánságait vette figyelembe Somló, de egyoldalúan, a támadást csaknem kizárólag Rákóczy ellen intézve. – Határozottan baloldali Forgács József szerepe, őt azonban a legkritikusabb hónapokban a párt szervezésének kérdései foglalkoztatták. Ezen a téren kétségtelen eredményeket ért el. 1919 januárjában már mintegy 800 tagja volt a csoportnak és ez a szám napról napra nőtt. Ez a nagyarányú gyarapodás azonban igen kétes értékű volt, mert főleg a tisztviselőkre, kereskedőkre és önálló iparosokra – tehát azokra, akik anyagi támogatást is tudtak nyújtani – támaszkodott. 1919. szeptember 28-án kissé pongyola fogalmazásban ugyan, de arról értesülünk, hogy a „helybeli szociáldemokrata pártból azok, akik a proletárdiktatura alatt kényszerítve érezték magukat, hogy belépjenek, most tömegesen kilépnek.”

Forgács baloldalisága különösen a gyarmati burzsoázia januári néhány napos csehslóvák megszállás alatti magatartásának leleplezésekor derült ki. A megulakult munkástanács vezetője azonban megint csak Somló, aki most baloldali tollakkal ékeskedik. A párton belüli vajúdnak – úgy látszik – Saly Endre Balassagyarmaton való megjelenése vetett véget. Saly – akit február végén Rákóczy helyébe neveztek ki kormánybiztos-főispánná – centrista volt ekkor és már csak a megyében, különösen az iparvidéken egyre inkább terjedő kommunista befolyással szemben is szükségesnek tartotta a párt újjászervezését. A párt elnökét, Somlót képviselőjeletté, Forgácsot pedig a szociáldemokrata pártszervezetek megyei elnökévé választotta meg. – Ez a személyi sakkhúzás lett volna hivatva mind a jobboldal, mind a baloldal igényeit kielégíteni.

A sok érdekes vonás között, ami a balassagyarmati szociáldemokrata pártszervezetre jellemző, igen feltűnő az, hogy az – a rendelkezésünkre álló források adatai alapján állíthatóan – semmi kapcsolatot sem létesített a salgótarjáni szociáldemokratákkal. Ennek a kiépítését is Saly kezdeményezhette.

Az Országos Polgári Radikális Párt – szövetkezve a függetlenséggel – 1918 januárjától kezdődően két sajtóorgániummal is rendelkezett megyénkben. Az egyik az akkor tizenharmadik évfolyamába lépő, rövid szünet után újra megindult Losonci Újság, „a losonci választókerület függetlenségi és 48-as pártjának hivatalos közlönye”, és az új lapként induló balassagyarmati Nógrádvármegye, a radikálisok lapja, amely egyidőre a balassagyarmati Nemzeti Tanács hivatalos közlönye is volt.

A Polgári Radikális Párt forradalom utáni első gyűlését 1918. november 17-én tartotta Balassagyarmaton, a vármegyeházán. „A gyűlést megnyitotta annak **összehívója**, dr. Somló József, aki megnyitó beszédében utalt a polgárságnak a letűnt rendszer alatti szenvedésére s azon vezető szerepre, amelyre szellemi és vagyoni képességeinél fogva hivatva van. Össze kell fogni azon pártokkal, amelyek demokratikus haladást akarnak. Kereskedő, iparos, birtokos, szellemi munkás, mind csatlakozhat ezen párthoz. A polgárság azon elemek politikai letörését akarja, akik a dolgozók nyakára ültek. Ezen pártban van a szellemi elite elem, mely két minisztert adott: Jászit és Szendét, akik a magyar kultúrának megbecsülését vitézték ki. Az elmúlt rendszerek és a háború akadályozták a vidéki szervezkedést. Hazaárulónak teintették e pártot, mert nem akarta a háborút. E vidék és város polgársága akar szervezkedni, tekintet nélkül arra, hogy minő párthoz tartozott azelőtt. Ha nem teszi, két malomkő közé kerül: – a régi történelmi osztály fog feledni és a szociális munkásság is látni fogja, hogy cserben hagyta.” – Somló oly lelkesen magyarázta a radikális párt jelentőségét, hogy őt választották meg a megyei pártcsoporthoz vezető igazgatójának, amit azonban nem fogadott el „mivel ő a szociáldemokrata párt tagja.” – Így Kreutz Emil takarékpénztári vezérigazgató lett a párt elnöke, aki viszont – mint láttuk – 100 koronás adománya révén, szociáldemokrata párttagságot is szerzett magának.

A párt budapesti kiküldöttje, dr. Jakab Sándor, ismertette a 11 pontból álló pártprogramot. Ez lényegileg a következő: 1. Általános és titkos választójog. – 2. Címek és rangok eltörlése. – 3. Egyesületi és gyülekezési szabadság. – 4. Hivatali pártatlanság. – 5. „Kötött birtokok, melyek az ország kétharmad részét teszik ki, oldassanak fel kis- és középbirtokokra. Az orosz szovjet kormány eleinte a földbirtokot az államénak nyilvánította, s lefoglalta, de ebből kénytelen volt engedni.” – 6. Aggkori biztosítás. – 7. Progresszív adóztatás. – 8. „A nevelés ügy kiterjesztése, a túlzott sovíniszta és történelmi szellem megszüntetendő.” – 9. „Pacifista politika, teljes leszerelés. Pacifista legyen a nevelés, hogy örökké lehetetlen legyen a háború.” – 10. Teljes vallásszabadság. – 11. „Béke a nemzetiségi és külföldi népekkel.” – „A radikális párt a szociáldemokratáktól a végcélban különbözik, amennyiben a radikális párt szabad versenyt, jólétet, a kommunizmus nélkül, követel. Többtermelés a jelszó minden téren. A radikális párt és a Károlyi-párt közt semmi különbség sincs. A Károlyi-pártnak ölébe hullott a köztársaság amit nem is remélt. Még minden felfordulhat! Ezért kell a polgári mérséklet. Ma még magyarok, a békekötés után: világpolgárok – egyesüljete!”

Somló és Jakab szónoklatai, különösen ez utóbbinak az a kijelentése, hogy a radikálisok és a függetlenségiek között tulajdonképpen semmi különbség sincs, de egyúttal célzás arra is, hogy Károlyiék ölébe hullván a köztársaság, polgári mérsékletre van szükség, amit a radikálisok képviselnek, szinte az egész időszakban lehetetlenné tette azt, hogy Károlyi Mihály pártja jelentősebb szervezkedést tudjon megynkben folytatni. Ugyanakkor Somló és Kreutz szövetsége – különösen a Nemzeti Tanács működése során – nagymértékben hatott a megye nyugati felének politikai szereplőire. – Ez a szövetség 1918 decemberére a radikális párton belül is személyi harcokra vezetett, amikor is Kletzár Lajos törvényszéki elnököt jelölték pártelnöknek és dr. Holló Dezsőt, a Nógrádvarmegye főszerkesztőjét ügyvezető elnöknek. A választás azonban nem történt meg, és amikor 1919. január 7-én már másodszer válik lehetetlenné a balassagyarmati Nemzeti Tanács munkája a Rákóczyval folytatott viták és kölcsönös feljelentések következtében, a

Somló vezetése alatt álló 18 szociáldemokrata taggal együtt a Kreutzhoz szító radikálisok is kivonultak az ülésről. A radikálisok egy része azonban Kletzár vezetésével bennmaradt. „Miután azonban a szocialista tagokat a Nemzeti Tanácsban való bennmaradásra bírti nem lehetett, Kletzár Lajos indítványára a Nemzeti Tanács úgy határozott, hogy pár napon belül ülést tart, melynek tárgyát az elnök megválasztása (eddig Somló volt az) és a kilépő tagok helyeinek újjakkal való betöltése fogja képezni.” Ekkor a szociáldemokraták kijelentették, hogy csakis a polgári radikális párt (értsd alatta a Kreutz-féle csoportot) és a kisgazdapárt képviselőivel hajlandók egy újabb nemzeti tanács alakulásában résztvenni, és elhatározták – „mert a város és a vármegye közigazgatásának teljes csődje küszöbön van” – a Munkástanács felállítását. Ebben a kijelentésben az az érdekes, hogy nem voltak hajlandók tárgyalni az akkor már megalakult Köztársasági Függetlenségi Párttal, Károlyi Mihály pártjával.

Ugyanarra a napra, január 12-ére, amikor a szociáldemokrata párt tartotta évi közgyűlését, hívták egybe Kletzárék a radikális párt gyűlését a pártvezetőség megválasztása céljából. „Tekintve azonban, hogy részben a rossz időjárás, részben a csehek közelléte folytán előállott ideges közhangulat folytán, mely a politikálást alkalmatlanná teszi, kevesen jelentek meg, az ideiglenes vezetőség úgy határozott, hogy a pártvezetőség megválasztása újabb pártgyűlést fog összehívni.” Hosszas huzavona után március 2-án tartotta meg, a városháza nagytermében, vezetőségválasztó gyűlését a radikális párt. „A gyűlésen dr. Holló Dezső fejtette ki a párt szervezésének szükségességét és azokat az elveket fejtegette, amelyek a radikális pártot a szociáldemokrata, valamint a Károlyi-párttól elválasztják, s amelyek azokkal összekötik.” – A gyűlésen különben kevesen jelentek meg. Különösen feltűnő volt a polgári réteg távolmaradása. A párt nem is számított arra, hogy valami sokan lesznek, mert az a meggyőződése, hogy inkább kevesen legyenek, de ezek azután legyenek töretlen radikálisok.” – Elnöknek Baumann Miklóst, ügyvezető elnöknek dr. Holló Dezsőt, alelnöknek Kreutz Emilt, Kletzár Lajosnét, Klein Adolfot és Simon Józsefet választották meg. Választottak ezeken kívül még 1 háznagyot, 1 pénztárnokot, 4 titkárt és 4 jegyzőt, továbbá 40 választmányi tagot. Ugyanakkor a pártvezetőség felhatalmazást nyert arra, hogy ezek számát 100-ra egészítse ki. – Az elnökség névsorából is kiderül, hogy személyi viták kompromisszum általi megoldása előzte meg a választást.

A radikálisok március 17-én a képviseléválasztások ügyében tartottak választmányi ülést. „A választmány a kerület egyéb szervezeteivel való összeköttetés felvételét határozta el és csak azután fog végérvényesen dönteni, hogy a választásokon milyen úton fog a párt haladni.” Agitációs gyűlés tartását is elhatározták, amit falragaszokon szándékoztak meghirdetni. – A párt tevékenységének az események alakulása vetett véget. „A változott viszonyok folytán a balassagyarmati radikális párt végrehajtó bizottsága március hó 22-én, azzal az indokolással, hogy a párt létjogosultsága megszűnt, kimondta a feloszlását s tagjai belátására bízta, részt kívánnak-e venni a politikában vagy sem.”

A Nemzeti Tanács kiáltványát aláíró harmadik párt a Károlyi Mihály vezetése alatt álló Függetlenségi és 48-as Párt volt. Régi nógrádi hagyományokkal rendelkezett, de tömegeit a Tisza István-féle Munkapárt hódította el. A párt szervezeti újjáépítése viszonylag igen későn, a párt politikájának országos szinten való tiszt-

táza után vette kezdetét. A párt a Köztársasági Függetlenségi Párt nevet vette fel és 1919. január 5-én tartotta alakuló gyűlését a vármegyeháza nagytermében.

A párt programját dr. Kalmár Antal a budapesti pártközpont kiküldöttje ismertette. „Károlyi Mihály üdvözlését hozza – mondotta – és azt az üzenetét, hogy alakítsák meg városukban is a Köztársasági Függetlenségi Pártot, amelynek köszönhető, hogy az ország megkapta a függetlenségét és megvalósult a népuralom. – A kormányt képviselő három párt között fenn kell tartani az egyetértést, nem szabad a gyűlölködést elhinteni, mert az országnak elsőrendű érdeke, hogy az antant előtt a magyar nép egységesen álljon. – Kifejtette, hogy mit szándékozik tenni a kormány a szociális, a gazdasági és a politikai téren. A kormány földbirtok reformja szerint a földet a földművelő népnek az állam örök tulajdonul fogja átadni oly csekély megváltási ár mellett, amely minden megterhelés nélkül – az 1913. évbeli árak szerint – kifizethető. Az iparosokról a mesterségükhöz szükséges eszközök átadása által kíván gondoskodni a kormány. A munkások és tisztviselők a gyári üzemek és a vállalatok évi nyereségéből osztozni fognak. – A hadsereg kérdésében a kormány demokratikus alapon fegyelmezett hadsereget akar létesíteni, de csak oly terjedelemben, amely a belső rend fenntartásához szükséges.” – Ez utóbbi kormányprogrammal szemben szöges ellentétben volt az, amit ez után mondott a központi kiküldött, amikor rátért a „külpolitikai helyzetre és kimutatta a csehek, románok, szerbek aspirációjának alaptalanságát és végezetül fegyverfogásra szólított fel minden magyart a nyakunkra ült ellenséggel szemben.” Ez a kijelentés, amely alapjában véve ellentmondott a párt országos programjában foglaltaknak, amely a wilsoni elvek alapján állt és kijelentette, hogy az ország integritásának kérdése nem tőlünk függ, rávilágít arra, hogy az akkori kormánypártokon belül sem volt tisztázott a kérdés. – A balassagyarmati pártszervezet megalakulásakor ilyen elveket hangoztatni azonban kétségtelenül helyi politikai aktualitással bírt és nyilván a régi, sovinszta elképzelések képviselőinek a megnyerését is célozták.

A pártcsoporthoz elnöke Aninger László lett. Alelnökei pedig Okolicsányi Manó, dr. Feledi Jenő, Morvay György, Alács Béla, Eckert Péter és dr. Gellén Barna. – Ez az úri csoportulás – és ez volt a helyi adottságok mellett a párt terjeszkedésének egyik legfőbb akadálya – teljes egészében a kormánybiztos főispán, Rákóczy István mögött állt. Ez volt az egyik oka annak, hogy a Somló befolyása alatt álló pártok nem voltak hajlandók velük tárgyalni a politikai kibontakozás érdekében. Somló ezt a magatartást így magyarázta meg: „a szociáldemokrata párt tagjai a helybeli Nemzeti Tanácsból kiléptek, minek valószínű folyamánya a Nemzeti Tanács teljes szétbomlása lesz. A párt tagjait erre az elhatározásra az indította, hogy Rákóczy István kormánybiztos a Nemzeti Tanács azon küldött-ségét, amely Losoncon dr. Bazovszkyval – (az első nógrádi csehszlovák zsupán = főispán) – tárgyalta, a legalávalobb rágalmakkal illette, ezeket a rágalmakat a közben megalakult úgy nevezett Károlyi-párt előkészítő ülésén a párt vezetői teljesen nyíltan tárgyalták és ezen felül a kormánybiztos a belügyminiszterhez intézett feljelentésében a legképtelenebb rágalmakkal illette a Nemzeti Tanács működését.” A Nemzeti Tanácsot csak Saly Endre kormánybiztosnak sikerült újból életre hívnia, ez azonban nem segítette a Rákóczyt támogató Köztársasági Függetlenségi pártot. Márciusban még sajtóorgánunkat, a Rákóczy-párti Nógrádi Hírlapot is

elvesztették, amely – Salyhoz alkalmazkodva, mint ahogy mindig a mindenkori főispán politikai pártjának szócsöve volt – szociáldemokrata zászlót tűzött ki cégégyánánt.

A három koalíciós kormánypárt – az előbb utóbb köztük felmerülő felfogásbeli különbségek ellenére is – centrális helyet foglalt el a politikai közéletben. A KMP elleni harcukon kívül, ami tőkés felfogásukból következett, harcoltak a szélsőséges polgári jobboldal és a baloldal ellen is. Ennek a polgári pártok elleni harcnak Nógrádban, ahol kifejezetten baloldali, radikálisan polgári demokratikus pártalakítási kísérlet nem volt, csak a polgári jobboldal elleni nyomai maradtak fenn. Ez elsősorban a különböző színárnyalatú kisgazdapártok akcióiból derül ki.

1918. november 17-én tartotta a „Nógrád megyei kisgazdapárt” alakuló gyűlését. Ezen a balassagyarmati értekezleten, „melyen úgy a helybeliek, mint a vidéki földbirtokosok nagy számmal vettek részt,” tulajdonképpen a volt uralkodó osztály képviselői adtak egymásnak találkát, bár a szervezők egyelőre háttérben maradtak. A párt – a nógrádiak programpontjaiból legalább is ez derül ki – a nagyatádi Szabó István-féle demokratikusabb, közép- és kisparaszti rétegekre támaszkodni kívánó csoportulás színében mutatkozott be. Irányelvei a következők: 1. A párt ragaszkodik az ősi magyar hazához, területi épségéhez. – 2. Követeli a földműves nép számára ama jogokat, melyeket a népköztársaság ilyenekül megjelöl. – 3. Földet kíván a szegény népnek, követeli a lánckereskedelem eltörlését, az uzsora megfékezését. – 4. Hitét, vallását, mindenki saját anyanyelvén gyakorolhassa. – 5. Általános, titkos, községenkinti és a nőkre kiterjedő szavazati jogot.”

A fenti pontokból kiderül, hogy sovíniszta, a területi integritás alapján álló követeléseit teljes mértékben a volt földbirtokos osztály és az ipari nagytőke érdekeit képviselték. A nemzetiségeknek valójában csak a saját nyelvükön való imádkozás jogát hagyták volna meg. „Zászlajára – mondta az egyik szónokunk, Kardos Gyula – Isten és Haza van írva, amelyet nem enged kezéből kicsavarni.” A nagyatádi Szabó-féle programra Bodonyi Béla szavai emlékeztetnek: „a reggeltől estig dolgozó népet elnyomták és csak képviselőválasztások alkalmával keresték föl, s mint csordát, szuronyok közt hajtották szavazni. A nép áldozatokkal fizette meg a bűnös rendszert. Jogot és földet annak a népnek, amely a földdel foglalkozik és azt a háborúban meg is védte.” – A szónokokat jellemzi, hogy a polgári demokratikus forradalom motorjáról, a munkásosztályról meg sem emlékeztek.

Ezek után szinte munkásarulás számba megy a magát szociáldemokratának valló Somló Józsefnek, a Nemzeti Tanács elnökének szónoklata: „Üdvözölte azokat, akik életükkel és vérükkel a legtöbb adót fizették. E párt kívánsága érdeke minden osztálynak, érdeke, hogy a kisgazdapárt magához ragadja az ország vezetését. . . . Ha a földet megvédték, tartsák is meg. . . . Magyarország a magyaroké. Mi együtt haladunk a polgári pártokkal, amíg ugyanazon az úton haladnak, mely egy viruló Magyarország felé vezet.” – Érthető, hogy az egybegyűtek lelkesen megéljenezték a köpönyegforgatókat. – Elnökül Raksa Pált, alelnökül Fekete Jánost, Sztrehárszky Györgyöt, Frecska Jánost, jegyzőül és titkáruul pedig Piatrik Ferencet választották meg. Az elnökséget egy huszonhat tagú választmány segítette munkájában.

Ha már a kisgazdák demokratikusabb irányában haladó nagyatádi Szabó

féle csoportulás is ilyen követelésekkel lépett fel, mennyivel inkább a reakció fedőszerve volt a sokorópátkai Szabó István-féle csoportulás, amely a nagybirtokosok nyílt támogatását élvezte. 1918 novemberében már megszervezték a losonci, a szécsényi és gyarmati járási szervezeteit. A balassagyarmati kiscgazdapárt – azaz az előbb említett csoportulás – nem tudott ellenállni a földbirtokosi nyomásnak és testületileg csatlakozott, 1918 decemberében, ehhez a magát Országos Földművespártnak nevező csoportuláshoz. Szólamaik közül talán a legkifejezőbb: „Mi vagyunk a nemzet gerince, fenntartó ereje, mi vagyunk a többsége. Nem vezetettek, de vezetők akarunk lenni!”

Csakhamar lapot is alapítottak. Ez a „Nógrádi Földműves”, melynek első száma 1918. december 25-én, második száma pedig 1919. szeptember 21-én jelent meg. Már maga ez a tény is többet mond számunkra, mint húsz pontból álló, demokratikus szólammal bővelkedő, a középbirtokokat földosztástól védő programja. 1919 októberében önmagukat leplezték le: „Mikor Károlyi Mihály fölforgatta az országban a rendet és a termelést, a falusi szövetkezetekben és gazdakörökben szervezett kiscgazda és földműves társadalom megalakította az Országos Földművespártot.” Hevesen támadták a Károlyival megegyező nagyatádi Szabó Istvánt és híveit és diadallal állapították meg, hogy nekik volt főreszük abban, hogy a nógrádi parasztság jelentős része szabotálta a Tanácsköztársaság intézkedéseit. – Története – kezdetétől fogva – az ellenforradalmi pártok történetéhez kapcsolódik, amit az tett lehetővé, hogy a párt vezetését – a szegény- és dolgozóparaszti rétegek kirekesztésével – kulákok, közép és nagybirtokosok kaparin-tották kezükbe.

Ugyancsak ellenforradalmi színezetű lehetett az a pártcsoporthozulás is, amelynek létrejöttéről 1919 márciusában szerezhetünk tudomást. Ez a Tisza István-féle volt Munkapárt tagjait tömörítette és neve a Nemzeti Egyesülés Pártja volt.

Azt, hogy hogyan kell megítélnünk a Nógrád megyei politikai pártok vezetőinek szerepét egy tény nyilvánvalóvá teszi. – 1919. május 3-án a Tanácsköztársaság bűnüldöző szervei Balassagyarmaton, ellenforradalmi tevékenységgel és hazaárulás vádjának gyanújával terhelten letartóztatták a következőket: Aninger László, Dr. Baross Pál, Cserenyák György, Felsenburg Ödön, Jónás Emil, Jónás Dezső, Dr. Gellén Barna, Kondor Ármin, Kreutz Emil, Rákóczy István, Salgó Gábor, Veres Arnold, Dr. Somló József, Ébner Lajos polgári személyeket, Lányi, Leidorf, Jerome, Rohn századosokat, Péter, Ébner, Kiszely, Berger, Langhoffer hadnagyokat, Babel alhadnagyot és Bednár törzsőrmestert. – Ismerős a nevek viselői közül nem megy, mint a felsorolt pártok vezetőségi tagja. – Az pedig nagyon jellemző, hogy a két nagy személyes ellenfél Somló és Rákóczy, akik személyi vitáival a nógrádi sajtó hónapokon át foglalkozott és akik egymást hajlandók lettek volna egy kanál vízben is megtullasztani, a Tanácsköztársaság idején kezét fogott és közösen vettek részt ellenforradalmi szervezkedésben és az imperialista csapatok behívásának tervezgetésében. – Az azután megint más lapra tartozik, hogy az ellenforradalmi Horthy-rendszer Somlót mégis csak elítélte, mint izgatót. De ezt is megúsza: – végrehajtó lett Balassagyarmaton.

Jegyzetek helyett: Rövid ismertetésem az egykori nógrádi sajtó híryanagjára támaszkodik. A Nógrádi Hírlap, a Nógrádvármegye, a Losonci Ujság, a Felső-Nógrád, a Nógrádi Földműves 1918, 1919 és 1920. évi évfolyamait dolgoztam fel. Részletes feldolgozásuk a „Politikai pártok története Nógrád megyében” c., készülő tanulmányomban lesz található.